

**UNESCO, SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KÜLTÜR: SOMUT
OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS (SOKÜM) ÖRNEĞİ**

**UNESCO TÜRKİYE MİLLÎ KOMİSYONU
UNESCO Uzmanlık Tezi**

İrem Alpaslan

Ankara, 2015

UNESCO, SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KÜLTÜR: SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS (SOKÜM) ÖRNEĞİ

İrem Alpaslan

UNESCO TÜRKİYE MİLLÎ KOMİSYONU

Ankara, 2015

ÖZET

“Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri” için belirlenen dönemin sonu olan 2015 yılında hâlen sürdürülebilir kalkınmanın tam olarak gerçekleştirilemediği görülmüştür. Bu durum, hedeflerin başarıya ulaşması açısından nerede hata yapıldığı sorusunun araştırılmasına ve “2015 Sonrası Gündem”in oluşturulmasına yol açmıştır. Yeni Gündem hazırlanırken UNESCO, kültürün sürdürülebilir kalkınmanın “sağlayıcısı ve yön vericisi” olduğunu ve sürdürülebilir kalkınmanın bileşeni olarak kabul edilmesini savunmaktadır. Kültürün kalkınmanın bileşeni olarak belirlenmesi sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yürütülen her çalışmanın bu bileşeni de dikkate alınarak hazırlanması demektir. “Kültür” kavramının tanımı ve içeriği üzerinde farklı görüşlerin de etkisiyle, bu öneri beraberinde şu gibi soruları getirmiştir: Kültürün sürdürülebilir kalkınmaya gerçekten bir etkisi, katkısı var mıdır; UNESCO niçin kültürün sürdürülebilir kalkınmaya entegrasyonunu savunmaktadır? Bu sorulara cevap verebilmek UNESCO’nun, Kurumun kültür çalışmalarının, sürdürülebilir kalkınmanın amaç ve hedeflerinin anlaşılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Amaç ve hedeflerin tam olarak anlaşılması ise tarihî süreçlerin gözden geçirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Bu bakış açısıyla yapılan çalışma, UNESCO arşivinin taranmasını da kapsayarak gelecek çalışmalara ışık tutacak bir derlemenin sunulmasını amaçlamıştır. İlişkili kavramlar ve konuların gelişimi süreci, ortaya çıktıkları ilk yıllara yoğunlaşarak ele alınmıştır. UNESCO’nun benimsediği sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının yakın ilişkide olduğu alanlardan biri olarak SOKÜM, gerek güncel tartışmalarla ilgisi gerekse kültür içindeki konu ve kavramların sürdürülebilir kalkınmayla nasıl ilişkilendirilebileceğini göstermek üzere örnek olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın sonucunda sürdürülebilir kalkınma ve kültür ilişkisi konusunda UNESCO yaklaşımı üç temel fikir altında gruplandırılabilirliği görülmüştür. Birincisi, tek başına ekonomik kalkınmanın yeterli olmayacağıdır. UNESCO insanî ve “bütüncül ve kapsayıcı”

bir kalkınmayı savunmaktadır. İkinci olarak UNESCO, bütüncül ve kapsayıcı kalkınma fikrinden yola çıkarak, kalkınmanın insanlar ve bölgelerin özellikleri ve farklılıklarını dikkate alınarak planlanması gerektiğini ifade etmiştir ki bu fikir, 20. Yüzyılın sonunda yaratılan hedeflerin 2015 yılında yeniden gözden geçirilmesinin nedenleri arasındadır. UNESCO son olarak kültürün ekonomik girdi yaratmadığının doğru olmadığını ifade etmiş, bu konuda verinin üretimini teşvik etmiştir. Kültürün yeterli birikim olmadan kalkınma planlarında kullanılmasının tehlikeleri hakkındaki eleştiri haklı bir eleştiri sayılabilirse de dikkat edilmesi gereken bu tehlikelerin kültüre yönelik olduğudur. Yetersiz plan ve politikaların zarar vereceği kültürel öğelerdir. Dolayısıyla tehlikelerin bertaraf edilmesi için kültürel bilgi ve deneyime ihtiyaç olacaktır. Kültürün ekonomik değer üzerinden değerlendirilmesinin önüne geçmek için kültürün daha iyi anlaşılması bir yöntem olabilir. Bu da UNESCO'nun uzmanlığıyla destek olabileceği bir konudur. Nitekim UNESCO'nun kuruluş fikrinin odağında karşılıklı anlayış, dünyanın karşı karşıya kaldığı sorunlara uluslararası entelektüel işbirliğiyle ve insan kapasitelerini geliştirerek yeni çözümler aramak bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : UNESCO, sürdürülebilir kalkınma, kültür, somut olmayan kültürel miras, SOKÜM, kültür politikaları.

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel

UNESCO, SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND CULTURE: THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE (ICH) CASE

Irem Alpaslan
TURKISH NATIONAL COMMISSION FOR UNESCO

Ankara, 2015

ABSTRACT

2015 marks the deadline for the “United Nations Millennium Development Goals”, and in this year the international community observed that sustainable development has not been fully achieved. This situation initiated thinking on what was missing and paved the way towards a “Post-2015 Agenda”. While a new Agenda is being drafted, UNESCO advocates for a new pillar for culture, stressing culture is the “driver and enabler” of sustainable development. Designating culture as the fourth pillar means that every action and work regarding sustainable development would also take into account this pillar. “Culture” being a notion discussed for its exact definition and content, the proposal for a new pillar on culture bring about questions such as follows: Does culture really has an effect or contribution on sustainable development; why does UNESCO advocates for a new pillar on culture, for the integration of culture in the sustainable development agenda and goals? Answers of such questions are quite related to the understanding of UNESCO’s mandate, purpose, its work for culture and the goals and purposes of sustainable development. A thorough understanding of the aforementioned mandate, goals and purposes would be possible by examining the historical background and processes.

Bearing this in mind, this work aims to present a compilation including also an archive study of UNESCO, to promote further studies. The evolution of related concepts and issues are explained through focusing on the first years of their emergence. In this context, Intangible Cultural Heritage (ICH), as a field closely related to current debates and an interesting example of how matters and concepts in culture can be related to sustainable development, is elaborated as a case study.

The outcome of this study shows that UNESCO’s approach to the relation of sustainable development and culture can be grouped in three main ideas. First is that economic development alone would not be enough. UNESCO advocates for humanitarian, “holistic and inclusive” development. Second, based on this idea, UNESCO indicates that development should be planned taking into consideration the differences and characteristics of different societies and regions; this being one of the reasons for the

rethinking in 2015 on the goals created. Last, UNESCO is against the idea that culture does not create any economic value, and promotes for the production of culture specific data. While there is fair criticism on the dangers of using culture in development plans without adequate information, what should be noted is that such threat is posed to culture. Inadequate plans and policies would endanger cultural elements. Therefore, to avoid such threats, knowledge, experience and data are needed. Promoting better understanding of culture can be an efficient way to prevent evaluating culture solely by its economic value; and UNESCO can support this matter through its experience and expertise. In fact, among the fundamental ideas establishing UNESCO is seeking and finding new solutions to World's problems through international intellectual cooperation and capacity building among people.

Keywords : UNESCO, sustainable development, culture, intangible cultural heritage, ICH, cultural policies.

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Evrim Ölçer Özünel

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AFRICACULT	Afrika’da Kùltür Politikaları Uluslararası Konferansı (<i>International Conference on Cultural Policies in Africa</i>)
ASIACULT	Asya’da Kùltür Politikaları Uluslararası Konferansı (<i>International Conference on Cultural Policies in Asia</i>)
BM	Birleşmiş Milletler
CAME	Müttefik Eğitim Bakanları Konferansı (<i>Conference of Allied Ministers</i>)
CDIS	Kùltür ve Kalkınma Göstergeleri (<i>Culture and Development Indicator Suite</i>)
CSD	Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (<i>United Nations Commission on Sustainable Development</i>)
EUROCULT	Avrupa’da Kùltür Politikaları Uluslararası Konferansı (<i>International Conference on Cultural Policies in Europe</i>)
IBE	Uluslararası Eğitim Bürosu (<i>International Bureau of Education</i>)
ICIC	Uluslararası Entelektüel İşbirliği Komitesi (<i>International Committee on Intellectual Cooperation</i>)
ICOM	Uluslararası Müze Konseyi (<i>International Council of Museums</i>)
IICE	Uluslararası Eğitsel Sinematografik Enstitüsü (<i>International Institute of Educational Cinema</i>)
IIC	Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü (<i>International Institute of Intellectual Cooperation</i>)
ILO	Uluslararası Çalıma Örgütü (<i>International Labour Organization</i>)
IOS	International Oversight Service
IUCN	Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (<i>International Union for Conservation of Nature</i>)
MONDIACULT	Dünya Kùltür Politikaları Konferansı (<i>World Conference on Cultural Policies</i>)

OIC	Uluslararası Entelektüel İşbirliği Organizasyonu (<i>Organization of Intellectual Cooperation</i>)
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
UIS	UNESCO İstatistik Enstitüsü (<i>UNESCO Institute for Statistics</i>)
UNCED	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (<i>United Nations Conference on Environment and Development</i>)
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (<i>United Nations Development Programme</i>)
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı (<i>United Nations Environment Programme</i>)
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu (<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (<i>United Nations Population Fund</i>)
UNRRA	Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (<i>United Nations Relief and Rehabilitation Administration</i>)
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (<i>World Tourism Organization</i>)
WCED	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (<i>World Commission on Environment and Development</i>)
WIPO	Birleşmiş Milletler Dünya Telif Hakları Örgütü (<i>World Intellectual Property Organization</i>)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
UNESCO	7
2.1. Kuruluşun Öncesi ve UNESCO'nun Öncülleri	8
2.2. UNESCO'nun Kuruluş Süreci	12
2.3. UNESCO Kültür Programı	15
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	22
3.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tanımı ve Tarihçesi	22
3.2. Sürdürülebilir Kalkınma Fikrinin Altyapısı	27
3.3. Sürdürülebilir Kalkınma - Kültür İlişkisi ve UNESCO Çalışmaları	28
3.4. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma	33
3.4.1. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM).....	33
3.4.2. SOKÜM'e Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinden Bakış.....	36
3.4.3. Sözleşmenin On Yılında SOKÜM ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi Konu Alan Faaliyetler	39
3.4.4. SOKÜM'ün Sürdürülebilir Kalkınmaya Ektisine Eleştiriler	45
3.5. Sürdürülebilir Kalkınmanın Yöneticisi Olarak Kültür – Ekonomik Katkı ve Etki .46	
UNESCO, KÜLTÜR, SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA – FİKİRLER ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	51
KAYNAKLAR	59

1. BÖLÜM

GİRİŞ

2000 yılında dünya liderlerini bir araya getiren zirvelerden biri “Binyıl Zirvesi” gerçekleşmiştir. Zirvede liderler, dünyanın karşı karşıya olduğu önemli sorunlara çözüm üretebilmek için yeni bir küresel ortaklık iradesi beyan etmişler ve birtakım hedefler belirlemişlerdir (United Nations). “Binyıl kalkınma hedefleri” olarak bilinen bu hedefler, dünyanın karşı karşıya olduğu aşırı yoksulluk, açlık, hastalıklar, barınma eksikliği gibi önemli sorunları ortadan kaldırmayı; insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek yoluyla dünyanın sürdürülebilir bir biçimde kalkınmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu fikir ve eylemler gelecek kuşaklar için refah düzeyi yüksek, her anlamda yaşanabilir bir gelecek hazırlamak; ve bugünün insanları için dünyanın her bölgesinde iyi koşullarda, adil ve eşit yaşantıya imkân verecek sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirmek için ortaya çıkmışlardır (United Nations General Assembly, 2000, s. 1-2).

2015 yılı sürdürülebilir kalkınma için belirlenen “binyıl kalkınma hedefleri”ne ulaşılması için belirlenen dönemin sonudur. Ancak bu tarihte hâlen yukarıda anlatılan türden sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilememiş olması, gerek alınan kararlar gerek “binyıl kalkınma hedefleri” açısından nerede hata yapıldığı sorusunun araştırılmasına yol açmıştır¹.

Böylece gelecek dönem için geçerli olacak “2015 Sonrası Gündem”in oluşturulması ve yeni hedeflerin belirlenmesi üzerinde uzlaşmıştır (United Nations). 2010 yılında Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri Zirvesini gerçekleştirmiş ve bu uzlaşmayı resmîleştirmiştir. Şu an içinde bulunduğumuz dönem, başta Birleşmiş Milletler kuruluşları

¹ Binyıl Kalkınma Hedeflerinde kaydedilen başarı ve başarısızlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (United Nations, 2014)

bünyesinde yürütülenler olmak üzere, dünyada bu hedeflerin en uygun şekilde belirlenmesi için tartışma ve istişarelerin en yoğun şekilde yaşandığı dönemdir. Yeni hedeflerin 2016 yılı Ocak ayında kesinleştirilmesi öngörülmektedir.

Birleşmiş Milletlerin uzman kuruluşlarından biri olan UNESCO, misyonuna uygun olarak faaliyet alanları eğitim, bilim, kültür, bilgi ve iletişimde edindiği deneyimi hedeflerin belirlenmesi için aktarmakta, öneriler getirmektedir. UNESCO'nun önerilerinden en belki de yenilikçi olanı, kültürün sürdürülebilir kalkınmanın bileşeni olarak kabul edilmesi ve yeni hedeflerin ana başlıklarından birinin kültür olmasını savunmasıdır². UNESCO kültürün sürdürülebilir kalkınmanın “sağlayıcısı ve yön vericisi” olduğunu, kültür dikkate alınmadan hazırlanacak bir kalkınma planının eksik kalacağını³, insanlara ulaşmakta başarılı olamayacağını söylemekte ve hatta binyıl kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilememesinde bunun payı olduğuna işaret etmektedir. (UNESCO)

UNESCO'nun önerdiği şekliyle kültürün kalkınmanın bileşeni olarak belirlenmesi, onun sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının merkezine yerleştirilmesi demek olacaktır. Bu durumda sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yürütülen her program, proje ve hatta adım kültür bileşeni de dikkate alınarak hazırlanacaktır. Kalkınma planları, analizler, yeni yaklaşımlar ve her tür araştırmada kültür verilerini incelemek ve değerlendirmek gerekecektir. Devletlerin, uluslararası organizasyonların ve diğer tüm paydaşların yürütülen istişarelerde, gelişme raporlarında, başarı ve başarısızlıklarını değerlendirirken kültür bileşeni üzerinde durmaları gerekecektir.

Bunun farkında olan UNESCO önerisini benimsetmek için geniş çevrelerde savunmuş ve 2015 sonrası gündem çalışmalarında ses getirecek şekilde eyleme dönüştürmüştür. 2010 yılından itibaren UNESCO'nun çabalarının da bir sonucu olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kültür ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde dört defa karar almış⁴, dünya genelinde karar vericiler ve uzmanlar gibi önemli paydaşların geniş katılımıyla düzenlenen toplantılarda çok sayıda sonuç bildirisi, rapor, ve bildirge yayınlanmıştır. Bunlara ek olarak, teknik alt yapıyı iyileştirmeye yönelik çalışmalar hızlandırılmış,

² Örneğin bakınız: (UNESCO, 2013, s. 6)

³ Örneğin bakınız: (Irina Bokova)

⁴ Bahse konu dört karar için bakınız: (United Nations , 2014) (United Nations, 2014) (United Nations) (United Nations, 2011)

kültürel üretime odaklı göstergeler, yaratıcı ekonomiler, ulusal düzeyde kültürün yaptığı katkı gibi konularda somut veri sunan projeler yürütülmüştür.⁵

Bu kapsamlı çabalar sonucunda dünya genelinde kültür ve kalkınma ilişkisine yönelik farkındalık önemli düzeyde artmış, konu sürdürülebilir kalkınma üzerine yürütülen neredeyse her tartışmada dikkate alınır olmuştur. Diğer yandan bu öneri eleştiriye de açıktır. “kültür” kavramı tanımı ve içeriği üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır ve büyük ve zorlayıcı bir hedefi olan binyıl kalkınma tartışmalarına bu kavramın dahil edilmesi muğlak, somutlaştırılması ve ölçülmesi zor hedefler belirlenmesi anlamına gelebilir. Kültürün etki ve katkısını sayısal verilerle anlatmanın zorluğu nedeniyle kültürün yaratacağı artı değer in ispatında güçlük yaşanabilir. Bu ve benzeri olasılıklar UNESCO’nun savunduğu gerçekten haklı bir sav mıdır sorusunu da beraberinde getirmekte, eklenmesi önerilen pek çok konu arasında önceliği neden ve niçin hak edeceğinin sorgulanmasına yol açmaktadır.

Kültürün sürdürülebilir kalkınmaya gerçekten bir etkisi, katkısı var mıdır; kültürün sürdürülebilir kalkınmanın bileşeni olarak kabul edilmesi gerçekten işe yarar mı; UNESCO niçin kültürün sürdürülebilir kalkınmaya entegrasyonunu savunmaktadır? Bu sorulara verilecek cevaplar önceliklerin belirlenmesinde büyük farklılıklar yaratabilir. Ayrıca, hedefi dünyayı değiştirmek olan bir yaklaşım kültüre bakışı ve kültürün kendisini de dönüştürebilir.

Gerek UNESCO’yu gerekse sürdürülebilir kalkınmaya bakışını anlatan pek çok veri, bu alanda ne adım atıldığını gösteren çok sayıda karar bulunmaktadır. Fakat çoğu UNESCO tarafından yaratılan kavramlardan oluşması muhtemel bu özeti UNESCO’yu tanımayan çevrelerde ne kadar aydınlatıcı hatta anlatıcı olacağı da tartışılabilir. Ayrıca bu kalabalık bilgi ve belge bütünü içinde fikrin temelinde yatanı basit bir şekilde anlamak zor görünmektedir.

2015 yılı UNESCO’nun kuruluşunun 70. Yılıdır. Kuruluş amaçları, idealleri ve ruhu üzerinden düşünüldüğünde UNESCO’nun kuruluşu 90 yıl önceye⁶ dayandırılabilir; dolayısıyla bugün savunduğu değerler de 90 yıllık bir birikimin ürünüdür. UNESCO en

⁵ Ayrıntılı bilgi ve anılan metinler için bakınız: (UNESCO)

⁶ OIC’nin kuruluş yılıdır. Bu fikir çalışmanın birinci bölümünde açıklanacaktır.

basit ifadesiyle kültür yoluyla barışı inşa etmeyi hedeflemiş, kalkınmanın tüm boyutları toplu olarak ele alınmaması durumunda başarısız olacağını henüz “sürdürülebilir kalkınma” kavramının yerleşmediği yıllarda savunmuştur. Bu perspektiften bakıldığında, kültür içinde çalışılan neredeyse her konu ve kavram birbiriyle ve sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilendirilebilir.

UNESCO'nun savının anlaşılması için önce UNESCO'nun ve sonra sürdürülebilir kalkınmaya bakışının anlaşılması gerekecektir. Bunu yaparken bir yandan belge kalabalığı içerisinde kaybolmamak, diğer yandan temel fikri ve idealleri ortaya koyan gelişmeleri ayrıntılı olarak aktarmak gerekecektir.

Yukarıda anlatılan gerekçelerle bu çalışmanın amacı son dönemde yapılan tartışmalara kendi bilgi birikimiyle fikir üreteceklere ve UNESCO'ya yabancı kişilere ulaşılması zor arşiv bilgisini de özetleyerek fikir vermek, konuyu daha basit şekilde anlatmak ve bir zemin oluşturmaktır. Bunun için, kavram ve konuların ortaya çıktığı ilk yıllar üzerinde yoğunlaşmak tercih edilmiştir.

Bu bağlamda, çalışmada her iki konunun da ilk ortaya çıktığı, doğduğu dönemler üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuş, gelişimleri ve geliştikleri ortamdan yola çıkarak dinamikleri kavranmaya çalışılmıştır. UNESCO'nun faaliyet alanları ve hatta kültür alanındaki faaliyetlerinin fazlalığı düşünülerek yalnızca sürdürülebilir kalkınma süreçleri incelenmiştir. UNESCO'nun benimsediği sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının yakın ilişkide olduğu alanlardan biri olarak Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM), gerek güncel tartışmalarla ilgisi gerekse kültür içindeki konu ve kavramların sürdürülebilir kalkınmayla nasıl ilişkilendirilebileceğini göstermek üzere örnek olarak ele alınmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde UNESCO'yu ortaya çıkaran süreç, UNESCO'nun kuruluşundan önceki yıllardan başlayarak organizasyonun ruhunu ve ideallerini anlamaya yönelik olarak anlatılacak, kısaca UNESCO ideallerinin kültür alanında nasıl eyleme döküldüğü listelenecektir. İkinci bölümde aynı yaklaşımla UNESCO ideallerinin sürdürülebilir kalkınma bağlamında ne anlama geldiği konusu aktarılacak ve bu yoldaki süreçler anlatılacaktır. Bu bölümde sürdürülebilir kalkınma ve kültürün muhtelif konusu arasındaki bağlantıları ve farklılıkları son yıllardaki kalkınma

perspektifinde iyi örneklediği düşünölen Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinin sürdürülebilir kalkınma ilişkisi de değeriendirilecek; somut olmayan miras özelinde eleştirilere kısaca yer verilerek kültürün sürdürülebilir kalkınmaya dâhil olmasına ilişkin eleştirilere örneklerle çalışmanın son bölümü oluşturulacaktır.

2. BÖLÜM

UNESCO

Kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Kültür Kurumu, 16 Kasım 1945 yılında imzalanan kuruluş anlaşmasıyla kurulmuş; bahse konu anlaşma aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 20 devlet tarafından onaylanarak 4 Kasım 1946 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Misyonunu *insanlığın zihninde barışı eğitim, doğa bilimleri, sosyal ve beşeri bilimler, kültür ve bilgi ve iletişim aracılığıyla inşa etmek* olarak tanımlayan kurumun merkezi, Fransa'nın başkenti Paris'tedir. Kuruma 9 ortak, 195 tam üye devlet bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler' in uzman kuruluşlarından biri olan UNESCO, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın⁷ 57. ve 63. maddesi (T.C. Resmî Gazete, 1945) uyarınca BM Ekonomik ve Sosyal Meclisi ile anlaşma imzalayarak Birleşmiş Milletler sistemine entegre olan uzman kuruluşlar arasında yer alır. UNESCO'nun aralarında bulunduğu BM uzman kuruluşlarının sayısı 15'tir (United Nations).

UNESCO en kısa ifadelerle bu şekilde tanımlanabilir. Birleşmiş Milletler' in bahse konu 16 kurumunun her biri için de bu tür tanımlamalar yapmak mümkündür. UNESCO'dan ayrıca Birleşmiş Milletler' in entelektüel ve etik organı, kültürel organı, miras organı, bilimsel organı, bünyesinde deniz bilimi konusunda yetkili tek birimi barındıran kurum, millî komisyonlar olarak bilinen ve ulusal işbirliği organlarından oluşan küresel ağa sahip tek BM kuruluşu, eğitim alanında BM'nin lider kuruluşu, yüksek öğrenim konusunda yetkili tek BM kuruluşu, spor konusunda yetkili tek BM kuruluşu gibi tanımlamalarla haber metinlerinde ve internet yayınlarında bahsedilmektedir. Bu açıklamalar çerçevesinde UNESCO'nun faaliyetleri ve örgütlenmesi hakkında fikir sahibi olunabilir. Ancak bu açıklamaların UNESCO'nun kuruluş fikrini anlamaya katkısı azdır.

⁷ Birleşmiş Milletler Andlaşması 26 Haziran 1945 tarihinde imzalanmış ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin onayladığı Andlaşma 24/08/1945 gün ve 6902 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

UNESCO hangi ihtiyaçlarla kurulmuştur? UNESCO'nun kuruluşunun arkasında yatan fikir nedir? Bugün tartıştığımız sürdürülebilir kalkınma perspektifleri UNESCO idealleriyle ne zamandan beri iç içedir? UNESCO'nun kuruluş süreci aşağıda bu sorular üzerinden düşünülerek özetlenmiştir.

2.1. Kuruluşun Öncesi ve UNESCO'nun Öncülleri

UNESCO'nun kültür ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı da dâhil her yaklaşımının temelinde yer alan, ve “milyon cümlesi” olan *barışın zihinlerde inşası* fikri felsefi anlamda oldukça eskilere dayandırılabilir; bu fikrin uygulamaya konmasına yönelik çeşitli çalışmalara UNESCO'nun kuruluşundan önceki yıllarda rastlanabilirse de fikrin bir uluslararası örgüt üzerinden kurumsallaştırılarak bireyleri kapsayacak geniş çerçeveli uygulamasının UNESCO ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bugün UNESCO ile anılan kültürlerarası diyalog ve yakınlaşma, herkes için eğitim gibi pek çok fikir ve temanın filizleri özellikle UNESCO'nun kurulduğu yıllarda farklı kurum ve kişilerin fikirlerinde ya da yürüttüğü faaliyetlerde gözlemlenebilir; belirli açılardan bu çalışmaları UNESCO ile ilişkilendirmek de mümkün olabilir. Diğer yandan UNESCO'nun entelektüel belleği kuruluş yıllarından daha geriye uzanır. UNESCO'nun kuruluş fikrinde öncü adımları atan, birikiminden doğrudan faydalandığı kuruluş **Uluslararası Entelektüel İşbirliği Organizasyonu'dur (OIC)**⁸. Aşağıda bu Organizasyonun kuruluş sürecinden, teşkilatlanmasından, amaçlarından, etki ve katkısından bahsedilecektir.

Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan Uluslararası Entelektüel İşbirliği Organizasyonu (OIC), işleyişini geniş ağı aracılığıyla yürüten bir teşkilatlanmadır. Bu bağlamda OIC, dar anlamda Uluslararası Entelektüel İşbirliği Komitesi (ICIC), anılan Komitenin sekretaryası ve icracı organı olarak tanımlanan Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü (IIC), ulusal düzeyde faaliyet gösteren millî komisyonları⁹ ve ülkelerin delegelerinden oluşan yapıyı tanımlamaktadır.

Geniş anlamda OIC, Milletler Cemiyeti Sekretaryasında yer alan Entelektüel İşbirliği ve Uluslararası Büro Birimi ile idari sekretaryası, bu birim tarafından yürütülen Entelektüel

⁸ Organization of Intellectual Cooperation

⁹ Entelektüel İşbirliği Millî Komisyonları. 1923 yılından başlayarak kurulmuşlardır.

İşbirliği Uluslararası Komisyonunu, Komisyon Sekretaryasını, Telif Hakları, Üniversite İlişkileri, Sanat ve Edebiyat, Gençlik Sorunları, Bibliyografya, Arşiv, Kütüphane, Tarihî Eserler, Bilimsel Danışmanlık, Mimari gibi alanlarda çalışan komitelerini; Roma merkezli Uluslararası Eğitsel Sinematografik Enstitüsünü (IICE)¹⁰; Paris merkezli Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsünü (IIIC), Entelektüel İşbirliği Millî komisyonlarını¹¹, delegeleri, ilişkide bulunan STK'lar, üniversiteler, bireyleri kapsayan geniş bir işbirliği ağını tanımlamaktadır. (United Nations Archives)

OIC'nin tarihî süreci Milletler Cemiyetinin kuruluş yıllarından başlar. OIC'nin kuruluşunu sağlayan teklif, Cemiyetin ilk toplantısında görüşülmüştür. Birinci Dünya Savaşından sonra çok taraflı entelektüel işbirliğinin uluslararası organizasyonların bir boyutu olarak görülmeye başlamasıyla Milletler Cemiyeti 1920 yılı Kasım ve Aralık aylarında gerçekleşen ilk oturumunda hükümetlerin politik faaliyetlerinin yanında entelektüel işbirliğini tesis etme ihtiyacını ele almıştır. Bu oturumunda Milletler Cemiyeti *entelektüel çalışmaların uluslararası koordinasyonu için sunulan teklifi*¹² görüşmüştür.

Temel amacı “düşünce insanlarına daha fazla güç ve enerji kazandırmak” olarak ifade edilen teklif (League of Nations, 1921), Milletler Cemiyeti bünyesinde *uluslararası entelektüel işbirliği üzerinde çalışacak teknik bir organın kurulabilirliğine* ilişkin rapor hazırlanarak sunulmasını önermektedir. Önerinin kabulüyle hazırlanan raporu esas alan Milletler Cemiyeti, 14 Ocak 1922 tarihinde **Uluslararası İşbirliği Komitesinin (ICIC)** kurulmasını karara bağlamış, bu tarih itibarıyla Komite çalışmalarına başlamıştır.¹³

¹⁰ 1928'de Roma'da kurulan Enstitü, İtalya'nın Milletler Cemiyetinden ayrılmasıyla 31 Aralık 1937'de kapatılmıştır. Enstitünün neredeyse tüm geliri İtalyan hükümeti tarafından karşılanmaktaydı.

¹¹ Bakınız dipnot 8

¹² Teklif Viscount Poulet (Belçika), Demetre Negulesco (Romanya) ve Maggiorino Ferraris (İtalya) tarafından sunulmuştur. Milletler Cemiyeti kayıtlarına ve toplantı gündemine “entelektüel işgücü ile işbirliği” başlığı altında dâhil edilmiştir (League of Nations, 1921).

¹³ 1923 yılından itibaren Komite, Uluslararası İşbirliği Millî Komisyonlarının kurulmasını sağlamıştır. Bu millî komisyonlar, ülkelerinde entelektüel yaşamın durumuyla ilgili bilgi vermek ulusal entelektüel gruplar ve topluluklarla ilişkide olmak, onları Komite karar ve çalışmalarından haberdar etmek ve Komite kararlarının uygulanmasını kolaylaştırmak üzere kurulmuşlardır. İlk olarak orta ve doğu Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan millî komisyonlar bu ülkelerde birinci dünya savaşı nedeniyle ortaya çıkan kültürel hasar hakkında bilgi vermekteydi. Sayıları 1923 yılında 12, 1939'da 46 olan millî komisyonların 23'ü Avrupa'da 15'i Amerika'da bulunmaktaydı. Millî Komisyonlar üyeleri, kaynakları, ulusal otoriteleri ile ilişkileri açısından farklılık göstermekteydi ancak birbirleriyle ilişki içerisinde çalışmaktaydılar. Bu çalışmalar okul kitaplarının revizyonu gibi bir ortak proje yürütmek, bölgesel veya genel toplantılar yapmak gibi farklı şekillerde gerçekleşebiliyordu. (Renoliet)

ICIC'nin çalışmalarına başladığı ilk yıldan itibaren, teşkilatlanma çalışma usulleri açısından yeni düzenlemelerin yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. ICIC'nin uygulamada insan ve maddi kaynağı bulunmayışı, çalışmalarının yılda bir defa gerçekleşen toplantılarla sınırlı kalması, çalışmalarında ICIC'ye yardımcı olacak bir teknik organa ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur (Droit, 2005, s. 30). **Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü (IIIC)**, bu görevi yerine getirmek üzere Fransız Hükümetinin desteği ve 9 Temmuz 1925 tarihli bir düzenlemeyle Milletler Cemiyetiyle anlaşmaya varması sonucunda 12 Eylül 1925 tarihinde kurulmuştur. Bu tarihten itibaren IIIC, Milletler Cemiyeti bünyesinde uluslararası entelektüel işbirliği konusunda ortaya çıkan fikirleri uygulamaya koyan kurum olarak çalışmıştır.

IIIC'nin kurulmasıyla OIC'nin faaliyetleri ivmelenmişse de gerçekleştirilen çalışmaları ve ICIC ile IIIC arasındaki ilişkileri güçlendirmek üzere Milletler Cemiyeti ilerleyen yıllarda entelektüel işbirliği çalışmalarında ikinci bir düzenlemeye ihtiyaç duymuş; Komite ve Enstitü arasındaki ilişki yeniden tanımlanmış ve bürokratikleşmeyi azaltmaya yönelik önlemler alınmıştır. Böylece şekillenen yeni yapı ilk defa resmî olarak "**Uluslararası Entelektüel İşbirliği Organizasyonu (OIC)**" adıyla tanınmıştır. Bu düzenlemeyle ICIC karar ve yönetim organı, IIIC ise icra organı olarak konumlandırılmıştır. Böylece OIC'nin kurumsal teşkilatlanmasının ve çalışma düzeninde iyileştirmelere gidilmiştir. Öte yandan dönemin gelişmeleri Milletler Cemiyetinin bu alandaki faaliyetlerini etkilemiş ve OIC, Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi sonucunda 1940'ta faaliyetlerine büyük oranda son vermiştir. Böylece OIC ve Milletler Cemiyeti döneminde yapılan uluslararası entelektüel işbirliğine yönelik çalışmalar yaklaşık yirmi yıllık bir döneme yayılmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona ermiştir.

Alfred Zimmern¹⁴ Milletler Cemiyeti ve özellikle IIIC bünyesinde, entelektüel işbirliği alanında yapılan çalışmaların hedeflerini şöyle ifade etmiştir:

İlk olarak hedefimiz zihinlerin buluşmasını sağlamak veya başka şekilde ifade etmek gerekirse, yaşayan insanlar arasında uygulamada entelektüel işbirliğini teşvik etmektir. İkinci olarak, hedefimiz entelektüel işçilerin araçlarını geliştirmek ve geniş anlamda entelektüel çalışmayı kolaylaştırmaktır (Laqua, 2011, s. 243) (Zimmern, s. 145).

¹⁴ İngiliz akademisyen, siyasetçi, tarihçi. 1920'lerde IIIC'nin direktör yardımcılığını yürütmüş ve UNESCO'nun kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

OIC'nin icra organı olarak IIC'nin bu hedefleri gerçekleştirmek üzere belirlediği çalışma alanları genel itibarıyla şu konulara odaklanmıştır: Üniversiteler, kütüphaneler ve bilimsel kuruluşlar ile ilişkiler, telif haklarına ilişkin hukuki meseleler ve entelektüel işgücü koşulları, edebî çalışmaların milletlerarası değiş tokuşu ve çevirisi, müzeler ve sanatsal ilişkiler, enformasyon ve basın ve diğer medya kuruluşlarıyla ilişkiler (The precursors, 1985). Bu çalışma konuları arasında, şu anda kültür başlığı UNESCO bünyesinde yapılan çalışmaların fazlalığı dikkat çekicidir.

OIC, Milletler Cemiyeti bünyesinde kalıcı barış için uluslar arasında entelektüel işbirliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. OIC, dönemin ünlü düşünürleri, bilim adamları, sanatçıları ve bu alanda çalışan devlet adamlarını bir araya getirmiş, çağın sorunları üzerine fikir teatisinde bulunmalarına imkân sağlamıştır. Ayrıca entelektüeller arasında dünya genelinde bir işbirliği ağının kurulmasını sağlamış, düşünce alanında farklı konu ve disiplinlerden kişi ve kuruluşların etkileşimine yardımcı olmuştur.

Bu anlamda OIC, tek başına devletler arasında siyasi ve politik barışın yeterli olmadığını, barışın kalıcı olarak tesis edilmesi için insanlar arasında diyalog kurulması, barış duygusunun kazandırılması gerektiğini, entelektüel işbirliği ve düşünürlerin bir araya gelmesi fikrinin bunun için doğru bir adım olduğunu kanıtlamıştır. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle kısa ömürlü olan OIC'nin çabaları çeşitli sorun ve nedenlerle eleştiri de toplamıştır. Bu eleştirilerden en önemlileri şöyle sıralanabilir: OIC'nin süreçlerinin ağır bürokratik sistemler içerisinde yürümesi ve entelektüel işbirliği için gerekli esnekliği yeterince içermemesi, dünyanın her bölgesiyle aynı oranda ilgilenilmemesi, ve faaliyetlerin daha çok Avrupa odaklı olması, seçkin oluşu, entelektüel ve elit kesimle çalışmaya odaklanması geniş kitlelere ulaşmaya ve tüm insanlığa hizmet etmeye katkısının az oluşu, çalışmalarının özellikle katkı sağlayan devletlerin politik gündemlerinden etkilenmesi ve siyasileşme.

Organizasyonun önemli ve somut başarıları arasında yer alan şu konular UNESCO'nun kültür çalışmalarının ilk adımlarıdır: ikili entelektüel işbirliği anlaşmaları, ahlaki silahsızlanma, edebî eserlerin çevirisi, sanat eserlerinin uluslararası korunması

(Uluslararası Müze Ofisi'nin¹⁵ faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir), kütüphane ve arşivler arası işbirliği, fikri hakların korunması, sinema ve benzeri yeni metotların kültürel¹⁶ etkilerinin değerlendirilmesi, süreli yayınlar (Intellectual Cooperation ve Mouseion), uzmanlara yönelik yayınlar, “etkileşimler”¹⁷ (Renoliet, 2007) (Valderrama, 1995).

OIC'nin “Zihinlerin buluşmasını sağlamak” (Laqua, 2011) (Zimmer), “toplumların refahı ve barışın temini için insanların zihinlerini hazırlamak” (Einstein, 2006) olarak ifade edilen kuruluş fikirleri UNESCO'nun “barışın insanların zihinlerinde inşa edilmesi” fikrinin belki de başka sözcüklerle ifadesidir. Dolayısıyla OIC'nin hikayesi UNESCO'yu anlatmaya yardımcı olur. OIC'ye getirilen eleştiriler ve Organizasyonun zayıf yanları bu ortak fikrin ilk uygulamasından edinilen deneyim olarak görülebilir. Nitekim Uluslararası Entelektüel İşbirliği Organizasyonundan öğrenilen en önemli şeylerden biri tek başına entelektüellerin barışın tüm dünyada teminine yeterli olmayacağıdır. Barış ayırım gözetilmeksizin tüm bireylerin beyninde inşa edilmelidir¹⁸. Bu deneyimin yansımaları UNESCO'nun kuruluş sürecinde görülebilmektedir.

2.2. UNESCO'nun Kuruluş Süreci

UNESCO'nun kuruluşundan hemen önceki dönem, İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlar. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Uluslararası Entelektüel İşbirliği Organizasyonu da

¹⁵ Uluslararası Müze Ofisi, Uluslararası Entelektüel İşbirliği Komitesinin kararıyla 1926 yılında oluşturulmuş ve Organizasyonun müzecilik alanındaki faaliyetlerinin çoğunluğunun gerçekleştirildiği birimdir. Ofisin yönetim kurulu Komiteden ve Enstitüden temsilcilerin de bulunduğu 5 kişiden oluşmaktaydı. Ofisin faaliyetlerinden bazıları Mouseion Dergisinin ve Museographie serisinin basımı, müzecilik alanında uluslararası toplantıların düzenlenmesidir. Ofisin 1936 yılında yürüttüğü çalışma Tarihi Yapıların ve Sanat Eserlerinin Savaş Zamanı Korunması Taslak Sözleşmesi'nin kaleme alınmasıyla sonuçlanmış, 1954 Sözleşmesi'nin imzalanması sürecine katkı sağlamıştır. Ofis çalışmalarına 1946 yılında son vermiş, bu tarih itibarıyla işlevlerini UNESCO ve ICOM'a devretmiştir. (UNESCO Archives AtoM catalogue)

¹⁶ Bu çalışma Walt Disney'le işbirliği içinde Enstitü tarafından yürütülmüştür.

¹⁷ “Etkileşimler” İngilizce ve Fransızca karşılığıyla “Correspondences” Organizasyon tarafından basılan ve farklı entelektüeller arasında yapılan yazışmaları içeren bir yayındır. Dönemin ünlü entelektüelleri arasında belirli konular üzerine yapılan tartışma ve yazışmaları içermektedir. Einstein ve Freud arasında yapılan yazışmalar örnek olarak gösterilebilir.

¹⁸ UNESCO (Kuruluş) Sözleşmesine göre “barışın savunma siperlerinin insanların zihinlerinde kurulması gereklidir”. (T.C. Resmî Gazete, 1946, s. 10629-10630). Barışın ayırım gözetilmeksizin insanların beyinlerinde inşa edilmesine işaret eden ve bu ifadenin UNESCO (Kuruluş) Sözleşmesine decredilmesine katkı sağlayan konuşmaların önemli örneklerinden biri Birleşik Krallık Delegeşi ve Başbakanının konuşması için bakınız: (UNESCO, 1945, s. 22). Türkiye'yi temsilen toplantıya katılan dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in bireysel hakları tanıyan demokratik anlayışa dayalı eğitimin barış idealini gerçekleştirmek için gerekli olduğunu ifade eden konuşması için bakınız: (UNESCO, 1945, s. 55)

dâhil Milletler Cemiyeti sistemi sona ermiş, hemen her alanda uluslararası işbirliği imkânsız hâle gelmiştir (Droit, 2005). Yine de işbirliği ruhu savaş yılları boyunca korunmuş, çeşitli vesilelerle canlanmış, faaliyete geçmiştir (Valderrama, 1995). Sonuçta UNESCO'nun kuruluşuna yol açacak süreç devletlerin bir araya geldiği iki girişimle şekillenmiştir: Müttefik Eğitim Bakanları Konferansı (CAME - Conference of Allied Ministers), ve Londra'da gerçekleşen Uluslararası Örgütün Kuruluş Konferansı.

Kısa adı CAME olan Müttefik Eğitim Bakanları Konferansı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra'da sürgünde olan eğitim bakanları ve uzmanlarından oluşmaktadır ve eğitimin UNESCO'nun faaliyet alanları arasında olmasında rol oynamıştır. Eğitim alanında çalışan bir uluslararası organizasyon kurma fikri ve Londra'da gerçekleşen Kuruluş Konferansı'na UNESCO'nun kuruluş sözleşmesi olarak sunulan iki taslaktan biri CAME tarafından hazırlanmıştır. CAME, 1942 yılından 1945 yılına kadar çeşitli aralıklarla yirmi bir defa toplanmıştır (UNESCO, 1948).

Genel itibariyle eğitim konularına odaklanan CAME eğitimle ilgili bir ortaklığın ancak *kültürel anlaşmalar* üzerinden gerçekleştirilebileceğini değerlendirmiş¹⁹ ve böylece savaş dönemi sonrasında yeni koşulları dikkate alacak ikili kültürel işbirliği anlaşmaları üzerinde çalışmaya başlamıştır (Capello, 1970). CAME bunun için 1943 yılında kültür sözleşmeleri üzerine çalışacak bir komite kurmuş bu komite ortak bir anlaşma modeli üzerinde çalışmıştır. Ortaya çıkan model anlaşma bazı üyeler arasında kabul görmüş ve kullanılmıştır²⁰.

Londra Uluslararası Meclisi²¹ ve Dünya Vatandaşlığında Eğitim Konseyi²² üyelerinden oluşan bir karma komisyonun 1943 yılı Mart ayında CAME'ye sunduğu rapor

¹⁹ CAME'nin kurulduğu dönemde eğitim konuları kesin olarak devletlerin ulusal yetkisi içinde kabul ediliyor, bu nedenle teknik konular dışında özellikle müfredat gibi alanlar uluslararası anlaşmaların dışında tutuluyordu.

²⁰ Opocensky'e göre bu model 1970'li yıllarda (yazarın yayın tarihidir) hâlen ikili kültür anlaşmaları hazırlanırken kullanılıyordu. Bakınız (Opocensky, 1949-1950).

²¹ London International Assembly. 1941'de Milletler Cemiyeti himayesinde kurulmuştur. Resmî olarak Milletler Cemiyetinin bir organı olmamakla birlikte üyeleri Londra'daki müttefik hükümetlerce belirlenmekte ve üyeleri aracılığıyla bütün üyelerince genel kabul gören konularda hükümetlere tavsiyeler sunmaktaydı. Kendini hiçbir politikaya bağlı olmayan ve özel bir amacı desteklemeyen; gayri resmî nitelikte ve hiçbir devletin kontrolünde bulunmayan bir yapı olarak tanımlamıştır. Uluslararası anlayışı geliştirmek, savaş sonrası dönem politikaları için ilkeler belirlemek ve böylece şiddete direnen bütün uluslara hizmet etmeyi hedefleyen bu yapı, kuruluş amacını ise "çalışma, araştırma ve fikir alış verişine imkan sağlamak" olarak belirlemiştir. Kısa tanım için bakınız (United Nations) (Joint Commission of the Council for Education in World Citizenship and the London International Assembly)

UNESCO'nun kuruluşuyla yakından ilgilidir. Rapor, *dünya vatandaşlığı eğitiminin*²³ ve genel olarak eğitimin teşviki için Uluslararası Eğitim Organizasyonunun kurulmasını önermiş; savaş sonrasında *eğitsel yeniden yapılanmanın* temel bir öncelik olarak kabul görmesi gerektiğine işaret etmiştir (Joint Commission of the Council for Education in World Citizenship and the London International Assembly, 1943). Eğitim alanında faaliyet gösterecek bir uluslararası organizasyon kurma fikri böylece CAME'nin gündemine gelmiş ve uluslararası organizasyonun kuruluş mevzuat taslağı hazırlanmıştır.

Birleşmiş Milletleri kuran San Francisco Konferansı'nda kabul edilen kararlar esas alınarak CAME tarafından hazırlanan taslak son hâline getirilmiş ve *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumunun* kuruluşuna ilişkin konferans çağrısı yapılmıştır.

Bu çağrı üzerine düzenlenen Londra Konferansı, toplantılarına 1 Kasım 1945 tarihinde başlamış ve 16 Kasım 1945 tarihine kadar devam etmiştir. Konferansta 44 devletin²⁴ temsilcileri ve sekiz uluslararası organizasyonun²⁵ gözlemcileri hazır bulunmuştur. Türkiye heyeti Hasan Ali Yücel, Ömer Celal, Ratıp Berker, Salahattin Eyüpoğlu²⁶, İrfan Şahinbaş, Nurettin Sevin, Sadık Balkan ve Turgut Erem'den oluşmuştur.

Londra Konferansı sonunda 16 Kasım 1945 günü UNESCO (Kuruluş)²⁷ Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşmenin 15. maddesi gereği yirmi devlet tarafından onay sürecinin

²² Council for Education in World Citizenship eğitim alanında faaliyet gösteren hükümet dışı bir kuruluştur. Temsilcileri İngiltere'de eğitim alanında faaliyet gösteren dernekler, yerel eğitim otoriteleri ve öğretmenlerden oluşmaktaydı. Konseyin rapor hazırlandığı yıllardaki başkanı IIC Başkanı Gilbert Murray idi. Konseyin amacı insanlar arasında karşılıklı anlayış, barış, işbirliği ve iyi niyetin geliştirilmesine katkı sağlayacak eğitimin ve eğitim sisteminin geliştirilmesi olarak belirlenmişti. (Joint Commission of the Council for Education in World Citizenship and the London International Assembly)

²³ Bununla kastedilen farklı milletlerden insanların birbirlerini, tarihlerini, alışkanlıklarını tanımalarına yardımcı olan bir eğitim ile insanlar arasında karşılıklı anlayış ve diyalogun geliştirilmesi, farklı milletlerden insanlar arasında ayrımcılığa yol açan anlayışın ortadan kaldırılması ve böylece barışın inşasına katkı sağlanmasıdır. Raporunda bu yolla eğitimin savaş sonrasında bir sistem kurulmasını garanti altına alacağı ifade edilmekteydi.

²⁴ Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Bolivya, Brezilya, Çekoslovakya, Çin, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Filipinler, Fransa, Guatemala, Güney Afrika, Haiti, Hindistan, Hollanda, Irak, İran, Kanada, Kolombiya, Küba, Liberya, Lübnan, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Panama, Peru, Polonya, Salvador, Suriye, Suudi Arabistan, Şili, Türkiye, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda, Yugoslavya, Yunanistan.

²⁵ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Milletler Cemiyeti, Uluslararası Entelektüel İşbirliği Komisyonu (ICIC), Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü (IIC), Amerikan Devletleri Örgütü, Birleşmiş Milletler Hazırlık Komisyonu, Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (UNRRA), Uluslararası Eğitim Bürosu (IBE).

²⁶ Londra Konferansı'nın resmî kayıtlarında yer aldığı şekliyle. (UNESCO, 1945, s. 11)

²⁷ Parantez içi eklenmiştir. Sözleşme'nin resmî çevirisi UNESCO Sözleşmesi'dir.

sonuçlandırılmasıyla UNESCO 4 Kasım 1946 tarihinde resmî olarak kurulmuştur. Türkiye onay sürecini 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla tamamlamış, UNESCO Sözleşmesi 25 Mayıs 1946 tarih ve 6316 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır. UNESCO'nun kurucu üyelerinden olan Türkiye sözleşmeyi onaylayan onuncu devlet olmuştur.

2.3. UNESCO Kültür Programı

UNESCO'nun ilk yıllardaki kültür programı Londra Konferansı'nın belirlediği temel ruhu ve idealleri temel alan projelerin tek ve tutarlı bir program altında birleştirilmesini amaçlamıştır. Programı belirleyen Birinci Genel Konferans'tan beklenen UNESCO'nun Kuruluş Sözleşmesi'yle kendine yüklenen sorumluluğun nasıl ve ne derece kabul ettiği; sorumluluklarını eyleme nasıl dönüştüreceği ve sonuç alacağı olmuştur.

UNESCO'nun ilk yıllarında kültür programı bugün bilinen hâliyle bir sektör olarak oluşturulmamıştır. Kültürel çalışmalar; kütüphaneler, sanat ve edebiyat, kültürel ve sanatsal değişimler, yeniden inşa gibi farklı başlıklar ve bölümler altında yürütülmekteydi. Yine de UNESCO Sözleşmesi'nden yola çıkarak kültür çalışmalarını gruplandırmak ve ana hatlarını belirlemek mümkün olabilir.

Kuruluş Sözleşmesi giriş kısmında *“Bu Sözleşmeye katılan Devletlerin Hükûmetleri Milletler adına bildirirler ki ... kültürün geniş ölçüde yayılması ve insanlığın âdetleri, hürriyet ve barış için eğitilmesi insan haysiyeti için elzem olduğu gibi bütün milletlerin karşılıklı yardım ve alaka anlayışı ile yerine getirilmeleri gereken kutsal bir ödevdir.”* (T.C. Resmî Gazete, 1946) ifadesine yer vermiştir. Sözleşme'nin birinci maddesinde UNESCO'nun görev ve amaçları arasında *dünyanın kitap, sanat eserleri, tarih ve bilim anıtları mirasının muhafaza ve korunması ve lüzumlu milletlerarası anlaşmaları tavsiye etmek, kültür sahasında faal şahısların milletlerarası mübadelesi ve kültürel faaliyetin bütün kollarında milletlerarası işbirliğini teşvik etmek* sayılmıştır. Böylece Sözleşme, kültür çalışmalarının amaçlarını ve konularını genel hatlarıyla ortaya koymuştur.

Kuruluřta belirlenen idealler ve Sözleşme’de kabul edilen görev ve amaçlar, yıllar içerisinde insanlığın ihtiyaçları doğrultusunda farklı konulara odaklanılmasıyla eyleme dökmüştür. Geçmişten bugüne kültür sektörünün öncelikleri şöyle gelişim göstermiştir:

İlk Yıllar

UNESCO’nun ilk yıllardaki faaliyetleri İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin etkileri ve Kuruluş Sözleşmesi çerçevesinde kültürel materyal ve verinin paylaşımı, ithali ve ihracını kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler, uluslararası kültürel işbirliği, sanatçı ve yazarların korunması, kültürün yayılması ve müzecilik üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır: Uluslararası Tiyatro Enstitüsü’nün (ITI) kurulması çalışmaları (Valderrama 39), müzik için uluslararası organizasyon kurulmasına yönelik fizibilite çalışması ve Uluslararası Müzik Konseyi’nin (IMC) kurulması (Valderrama 42), sanat filmlerinin listelenmesi, dünya müziği kataloğunun hazırlanması (Valderrama 52), sanatsal özgürlüğün teşviki ve sanat alanında UNESCO ödüllerinin kurulması çalışmaları (Valderrama 52), UNESCO Antoloji başlığı altında, halk müziği de dâhil dünyanın kaydedilmemiş müziklerinin kayda alınmasına yönelik çalışma (Valderrama 72), sanat eserlerinin fotoğraflandığı Sanat Eserleri Fotoğraf Arşivi Rehberi²⁸ (Valderrama 73) başlıklı çalışma, Uluslararası Müze Konseyi’nin (ICOM) UNESCO’nun Programının uygulanmasına resmî olarak dâhil edilmesi ve bu Konseyin silahlı çatışma hâlinde tarihî eserlerin korunmasına ve restorasyonunu konu alan bir uluslararası anlaşma çalışması yürütmek üzere bir komite kurması (Valderrama 73), Telif Hakları Bülteni ve UNESCO Kütüphaneler Bülteninin yayını (Valderrama 81), Eğitsel, Bilimsel ve Kültürel Malzemenin İthaline dair Anlaşma, Devletler arasında Resmî Yayınların ve Hükûmet Belgelerinin Değişimine İlişkin Sözleşme (UNESCO), Yayınların Uluslararası Mübadelesine İlişkin Sözleşme (UNESCO), Arkeolojik Kazılara Uygulanabilecek Uluslararası Prensiplere İlişkin Tavsiye Kararı, Silahlı Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (T.C. Resmi Gazete), Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi (UNESCO), Eğitsel, Bilimsel ve Kültürel Malzemenin İthaline dair Anlaşma (UNESCO), Eğitsel, Bilimsel ve Kültürel Karakteri Olan Görsel ve İşitsel Malzemelerin Uluslararası Dolaşımını Kolaylaştıran Anlaşma (UNESCO).

²⁸ International Directory of Photographic Archives of Works of Art.

1960'lar

Bu yıllardan itibaren UNESCO geliştirdiği koruma yaklaşımıyla kültürel varlık ve mirasın tahribata, kaçakçılığa karşı korunmasına ve muhafazasına ve bu alanda kültürel işbirliğine odaklanmıştır. Bu dönemde öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır: Nubia Kampanyası olarak bilinen ve adı geçen bölgedeki tarihî eserlerin korunmasına yönelik kampanya (Valderrama 132,142), Doğu ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Takdiri Projesi (Valderrama 137,142), Afrika'nın Genel Tarihi adlı yayın (Valderrama 173), tarihî eserlerin korunmasını kalkınmanın bir parçası olarak gören "kültürel turizm" yaklaşımının 72. Yürütme Kurulunda kabulü (Valderrama 180), İnsanlığın Bilimsel ve Kültürel Gelişim Tarihi adlı yayın dizisinin basımı (Valderrama 181), Venedik ve Floransa'da selden zarar gören yapıların korunmasına yönelik uluslararası kampanya (Valderrama 187,194), Dünya Tarihi Dergisi adlı süreli yayın (Valderrama 194), Müzelerin Herkesin Ulaşımına Açık Tutulmasına Yönelik En Etkin Yöntemlere İlişkin Tavsiye Kararı (UNESCO 125), Kamusal veya Özel Çalışmalarca Tehlike Altında Olan Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı (UNESCO), Uluslararası Kültürel İşbirliğinin Prensipleri Bildirgesi (UNESCO), Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Tavsiye Kararı (UNESCO), Monako Yuvarlak Masa Toplantısı (Valderrama 180).

1970'ler

Kültürel mirasın tanım olarak kabul görmeye başladığı bu yıllarda, dünya mirası yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yıllar aynı zamanda kültür politikaları, kültürel kalkınma ve telif hakları konularının öne çıktığı yıllardır. Bu dönemde öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır: Dünya Tarihi Dergisi'nin yerini Kültürler adlı yeni bir derginin yayınlanması (Valderrama 206), kültürün kimlik ve aidiyet duygularını güçlendiren ve koruyan önemli bir faktör olduğunun öne çıkması, kültürel plüralizmin teşvik edilmesi ve kültürel çeşitlilik kavramının tanınması (Valderrama 191-225), Kültürün Teşviki Uluslararası Fonunun kurulması (Valderrama 232), UNESCO Horizon 2000 Projesinin hazırlanması (Valderrama 255), Fikri Hakların Gelirlerinin Çifte Vergilendirilmesinin Önlenmesi Hakkında Çok Tarafli Sözleşme (UNESCO), Taşınabilir Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı (UNESCO), Tarihi Alanların Korunması ve Tamamlayıcı Rolüne İlişkin Tavsiye Kararı (UNESCO), Uydu Yayıncılığının Bilginin Serbest Dolaşımına, Eğitimin Yaygınlaştırılmasına ve Kültürel Değiş Tokuşta Kullanımına İlişkin Rehber

İlkeler Bildirgesi (UNESCO), Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi (UNESCO), Uydu Aracılığıyla Program Taşıyan Sinyallerin Dağıtımına İlişkin Sözleşme (UNESCO), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (T.C. Resmî Gazete), Kültürel ve Doğal Mirasın Ulusal Düzeyde Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı (UNESCO), Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (T.C. Resmî Gazete).

1980'ler

Kuruluştan beri gündemde olan sanatçı hakları konusunun ağırlığının arttığı yıllardır. Bu dönemde tartışılan bir diğer konu sektördeki gelişmelerin de sonucu olarak hareketli görsellerin korunması olmuş ve “fiziksel olmayan” kültürün korunmasına ilişkin tartışmalar ivme kazanmıştır. Bu dönemde öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır: BM Kültürel Kalkınma Dünya On Yılı'nın ilanı (United Nations General Assembly, 1986), İpek Yolu projesi (Valderrama, 1995, s. 348), Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı (UNESCO)²⁹, Sanatçıların Statüsü Tavsiye Kararı (UNESCO), Hareketli Görsellerin Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı (UNESCO).

1990'lar

Seksenlerin sonlarından başlayarak miras anlayışında ihtiyaç duyulan genişlemeyle 1972'de başlayan süreç ivme kazanmış, folklor, somut olmayan miras öne çıkmıştır. Ayrıca kültür politikalarını belirleyen prensiplerin belirlenmesi üzerine çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır: Kültür ve Kalkınma Dünya Raporunun hazırlığı, Latin Amerika Ülkelerinde tanınan gazetelerin ekinde bu ülkelerin edebî eserlerinin verilmesine yönelik Periolibros Projesinin başlatılması, Orta Asya Medeniyetleri Tarihi yayın dizisinin başlatılması, Latin Amerika Genel Tarihi ve Karayipler Genel Tarihi yayın dizilerinin hazırlanması.

2000'ler

Kültürel çeşitlilik kavramının geliştiği, SOKÜM ve kültür ve kalkınma konusunun sıkça üzerinde durulduğu dönem olmuştur. Bu dönemde öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır: UNESCO Dünya Kültür Forumu, Mali Kampanyası, Kültür ve 2015 Sonrası gündeme yönelik çalışmaları, Dünya Yaratıcı Ekonomi Raporları, Irak Kampanyası Tarihi

²⁹ Tavsiye Kararının Türkçeleştirilmiş versiyonu için bakınız: (Özer)

Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Kültürel Mirasın Tahribatına İlişkin UNESCO Bildirgesi, Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi, UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi.

Kültür Sektörünün çalışmaları yıllar içerisinde pek çok eserin ortaya çıkmasını da sağlamış; ayrıca kültür alanında süreli yayınlar oluşturulmuştur. Bunlardan en önemlileri olarak şu yayınlar sayılabilir: World Heritage Review (Dünya Mirası Alanında), The Intangible Cultural Heritage Messenger (SOKÜM Alanında), Museum International (Uluslararası Müzecilik Alanında), Copyright Bulletin (Telif Hakları, Yayıncılık ve Eserler alanında), Oralidad (Latin Amerika Bölgesel Yayını, SOKÜM alanında), Culture and Development (Kalkınma ve Kültür üzerine).

UNESCO'nun BM'nin kültür kurumu olarak tanınmasının sebeplerinden biri kurumun kültür alanında uluslararası eylemidir. Bu alanda dünyaca kabul gören ve uluslararası hukukta kültürü düzenleyen temel mevzuat UNESCO bünyesinde kabul edilmiş sözleşme, anlaşma, tavsiye kararı ve bildirimlerdir. UNESCO'nun kültür alanında normatif eylemi 14 Sözleşme, 15 tavsiye kararı ve 6 bildirgenin üretmiştir³⁰. UNESCO yetmiş yıllık birikimiyle kültür alanında disiplinler arası uzmanlığa sahiptir.

³⁰ Söz konusu sözleşme, tavsiye kararı ve bildirimler aşağıda sıralanmaktadır. Bahse konu metinlere erişim ve ayrıntılar için bakınız: (UNESCO)

2011 Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı (Recommendation on the Historic Urban Landscape), 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions), 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage), 2003 Kültürel Mirasın Kasıtlı Tahribatına İlişkin UNESCO Bildirgesi (UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage), 2001 Sualtıdaki Kültürel Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage), 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi (UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity), 1989 Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı (Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore), 1980 Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı (Recommendation concerning the Status of the Artist), 1980 Hareketli Görüntülerin Korunması Tavsiye Kararı (Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images), 1979 Fikri Hakların Gelirlerinin Çifte Vergilendirilmesinin Önlenmesi Hakkında Çok Taraflı Sözleşme, Model İkili Anlaşma ve Ek Protokol (Multilateral Convention for the Avoidance of Double Taxation of Copyright Royalties, with model bilateral agreement and additional Protocol), 1978 Taşınabilir Kültür Varlıklarının Korunması Tavsiye Kararı (Recommendation for the Protection of Movable Cultural Property), 1978 Kitle İletişim Araçlarının Barışın ve Uluslararası Anlaşımın Güçlendirilmesine, İnsan Haklarının Teşvikine ve Apartheid, Savaşa Teşvik ve Irkçılıkla Mücadeleye Katkısı Hakkında Temel Prensipler Bildirgesi (Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, apartheid and incitement to war), 1976 Çevirmenler ve Çevirilerin Hukuki Korunması ve Çevirmenlerin Statüsünün Geliştirilmesine Yönelik Pratik Araçlar Hakkında Tavsiye Kararı (Recommendation on the Legal Protection of Translators and Translations and the Practical Means to

improve the Status of Translators), 1976 Taşınabilir Kültür Varlıklarının Uluslararası Mübadelesine Dair Tavsiye Kararı (Recommendation for the Protection of Movable Cultural Property), 1976 Geniş Anlamda İnsanların Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkılarına İlişkin Tavsiye Kararı (Recommendation on Participation by the People at Large in Cultural Life and their Contribution to It), 1976 Tarihi Alanların Korunması ve Güncel Rolüne Dair Tavsiye Kararı (Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas), 1972 Bilginin Serbest Dolaşımı, Eğitimin Yayılımı ve Daha Fazla Kültürel Etkileşim İçin Uydu Yayıncılığının Kullanımı Hakkında Rehber İlkeler Tavsiye Kararı (Declaration of Guiding Principles on the Use of Satellite Broadcasting for the Free Flow of Information, the Spread of Education and Greater Cultural Exchange), 1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage), 1972 Ulusal Düzeyde Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Tavsiye Kararı (Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage), 24 Temmuz 1971 tarihinde Paris'te imzalanan Gözden Geçirilmiş Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi, XVII. Maddeye ilişkin Beyan ve XI. Maddeye ilişkin Karar Eki (Universal Copyright Convention as revised at Paris on 24 July 1971, with Appendix Declaration relating to Article XVII and Resolution concerning Article XI), 1971 Fonogram Yapımcılarının Fonogramlarının İzinsiz Çoğaltılmaya Karşı Korunması Sözleşmesi (Convention for the Protection of Producers of Phonograms against Unauthorized Duplication of their Phonograms), 1970 Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property), 1968 Kamusal veya Özel Çalışmalarla Tehlike Altındaki Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Tavsiye Kararı, 1966 Uluslararası Kültürel İşbirliği Prensipleri Bildirgesi (Declaration of Principles of International Cultural Co-operation), 1964 Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Tavsiye Kararı (Recommendation on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property), 1962 Peyzaj ve Alanların Karakter ve Güzelliğinin Korunmasına Dair Tavsiye Kararı (Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites), 1960 Müzelerin Herkesçe Erişimine İmkan Sağlayacak En Etkin Yöntemlere Dair Tavsiye Kararı (Recommendation concerning the Most Effective Means of Rendering Museums Accessible to Everyone), 1958 Devletler Arasında Resmî Yayınların ve Hükümet Belgelerinin Değişimine İlişkin Sözleşme (Convention concerning the Exchange of Official Publications and Government Documents between States), 1958 Yayınların Uluslararası Mübadelesine İlişkin Sözleşme (Convention concerning the International Exchange of Publications), 1956 Arkeolojik Kazılarda Uygulanacak Uluslararası İlkeler İlişkin Tavsiye Kararı (Recommendation on the International Principles Applicable to Archeological Excavations), 1954 Silâhlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına dair Sözleşme (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict), Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi, XVII. Maddeye İlişkin Beyan ve XI. Maddeye İlişkin Karar Eki (Universal Copyright Convention with Appendix Declaration relating to Articles XVII and Resolution concerning Article XI), 1950 Eğitsel Bilimsel ve Kültürel Malzemenin İthaline Dair Anlaşma, A'dan E'ye Ekler ve Ek Protokol (Agreement on the Importation of Educational, Scientific and Cultural Materials with Annexes A to E and Protocol annexed), 1948 İmza Protokolü ve İşbu Anlaşma'nın IV. Maddesinde Belirlenen Sertifika Model Formu ile Eğitsel, Bilimsel ve Kültürel Karakteri Olan Görsel ve İşitsel Malzemelerin Uluslararası Dolaşımını Kolaylaştıran Anlaşma (Agreement for Facilitating the International Circulation of Visual and Auditory Materials of an Educational, Scientific and Cultural Character with Protocol of Signature and model form of certificate provided for in Article IV of the above-mentioned Agreement)

3. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

3.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tanımı ve Tarihçesi

Sürdürülebilir Kalkınma en basit şekilde “bugünün ihtiyaçlarının gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” (United Nations, 11) olarak tanımlanabilir. Dünya kaynaklarının gelecek nesillerin refahını düşünerek, bugünkü nesillerin en iyi şekilde yaşamasını sağlayacak biçimde kullanımı sürdürülebilir kalkınmanın hedefindedir.

Kalkınma ve sürdürülebilirlikle ilgili benzer yaklaşımlar eski uygarlıklardan beri var olmuştur (Pisani, 2006). Eski çağlardan beri dünya kaynaklarını tüketmeden kullanma, gelecek nesillere iyi bir dünya bırakma önemli hedefler olarak kabul edilmiştir. Nüfus, kalkınma, temiz su kaynakları, iyi yaşam standartları yüzyıllardır yöneticilerin üzerinde düşündüğü ve çalıştığı konulardır. Bunların sağlanması için pek çok yöntem geliştirilmiştir.

Farklı bir yaklaşımın “sürdürülebilir kalkınma” başlığı altında benimsenmesine, kaynakların sürdürülebilir kullanımına ilişkin duyarlılığın artmasına yol açan; aşırı nüfus artışı, endüstri devrimi sonrasında tüketimde artış ve odun, kömür, gaz gibi temel kaynakların tükenebileceğinin farkına varılması gibi nedenler olmuştur. 1800-1970 yılları arasında dünyanın nüfusu 978 milyondan 3 milyar 632 milyona çıkmış, dünyada imalat miktarı 1730 kat artmıştır (Pisani, 2006) (Rotsow, 1978). Önceleri sürekli büyümenin kendi çözümlerini yaratacağı düşünülse de 1970’li yıllardan itibaren sürekli büyüme fikrinin etkisini yitirmesiyle, büyümeyle yaşanan “ilerlemenin” insanlığın maddi ve

manevi koşullarına etki etmediği hatta onları geriletmediği kabul edilmeye başlanmıştır (Pisani, 2006).

BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin 44. Oturumunda aldığı karar bu sürecin sonucudur. Konsey, Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nı³¹ düzenlenmesini BM Genel Kurulu'na tavsiye etmiş, “insan çevresinde meydana gelen bozulmayı ortadan kaldırmaya yönelik ulusal ve uluslararası eyleme acil ihtiyaç olduğunun” altını çizmiştir. “İnsan çevresine ilişkin problemlere dikkat gösterilmesinin ekonomik ve sosyal kalkınma için zorunlu olduğunu” vurgulamıştır (United Nations). BM Genel Kurulu bu tavsiyeyi kabul etmiş ve 1972'de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı, Stockholm'de gelişmiş ve gelişmekte olan devletleri bir araya getirmiştir. “İnsan ailesinin sağlıklı ve üretici bir ortam hakkını tasvir etmeyi amaçlayan” Konferans “insanlığın doğa ile bağlantısının tanınması ve canlandırılmasına” katkı sağlamış, BM bünyesinde küresel kuruluşların yaratılmasına yol açmış, böylece Birleşmiş Milletler Çevre Programını (UNEP) kurmuştur (United Nations Conference for Sustainable Development, 2011). Konferansın temel çıktısı ise *Stockholm Bildirgesi* olarak bilinen ve 21 ilkeyi içeren belgesi olmuştur. Bu belge uluslararası çevre hukukunun gelişiminin temelini atmıştır (Pallemaerts, 1992).

Sürdürülebilir kalkınmanın tarihinde bir sonraki adım 1980 yılında Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği'nin (IUCN)³² *Dünya Koruma Stratejisini*³³ yayınlamasıdır. Bu yayın “sürdürülebilir kalkınma kavramının öncüsü” olarak görülmektedir (United Nations Conference for Sustainable Development, 2011). Rapor milyonlarca insanın fakirlik ve sefaletini ortadan kaldıracak bir kalkınma sağlanmadan doğanın korunmasının mümkün olmayacağını; diğer yandan kalkınma ve korumanın birbirine bağlı olduğunu ve dolayısıyla kalkınmanın sağlanmasının da dünyanın ve doğal kaynaklarının korunmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Verimlilik ve doğurganlık korunmazsa insanın geleceğinin tehlike altında olduğu da raporda ifade edilmiştir.

³¹ United Nations Conference on the Human Environment.

³² IUCN, UNESCO'nun ve özellikle de UNESCO 1. Genel Direktörü Julian Huxley'in inisiyatifiyle 1948 yılında kurulmuştur ve ilk yıllarında büyük oranda UNESCO kaynaklarına bağımlı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. IUCN doğayı her yönüyle korumayı amaçlayan ilk örgüt olarak bilinmektedir.

³³ World Conservation Strategy

1982’de *Dünya Koruma Stratejisi*’nin inisiyatifiyle BM Genel Kurulu *Stockholm Bildirgesi*’nin onuncu yıl dönümünde gerçekleşen 48. Oturumunda ortaya *Dünya Doğa Şartı*’nı kabul etmiştir. Şart “insanlığın doğanın bir parçası olduğunu ve yaşamın doğal sistemlerin devamlı işlevine bağlı olduğunu” belirtmiştir.

Bir yıl sonra 1983’te Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) kurulmuş ve 1984’te BM Genel Kurulu’nun kararıyla bu Komisyon BM’nin bağımsız organı hâline gelmiştir. WCED’in temel görevi “değişim için küresel gündemin oluşturması”³⁴ ³⁵ olarak tanımlanmıştır (United Nations Conference for Sustainable Development, 2011).

1987’de WCED, sürdürülebilir kalkınma açısından oldukça önemli bir rapor üretmiştir. *Ortak Geleceğimiz* başlığını taşıyan raporunda WCED, ekonomi ve çevrenin ilişkisini ve bunların birbirine bağlılığını ortaya koymuş, bu konudaki anlayışı geliştirmiştir. *Brundtland Raporu*³⁶ olarak da bilinen bu belge sosyal, ekonomik, kültürel, doğal meseleleri ve küresel çözümleri bir arada değerlendirmiştir. Rapora göre;

Çevre insan eylemleri, tutkuları, ihtiyaçlarından ayrı olarak var olamaz; bu nedenle insanla ilişkili konulardan ayrı tek başına değerlendirilmemesi gerekir. Çevre içinde yaşadığımız yerdir ve kalkınma içinde yaşadığımız yeri iyileştirmeye yönelik yaptığımız her şeydir. Bu ikisi birbirinden ayrılamaz (Brundtland, 1987).

Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınmanın günümüzde kullanıldığı şekliyle tanımını yapan belgedir. Raporun BM Genel Kurulu’nun aynı yıl gerçekleşen oturumunda kabul edilmesiyle (United Nations, 11), raporun tanımı da resmîleşmiştir. Rapor günümüzde kabul edilen kalkınma gündeminin ve güncel sürdürülebilir kalkınma süreçlerinin temeli olarak kabul edilmektedir.

³⁴Komisyonun kuruluş amaçları tam olarak şunlardır:

- Çevre ve kalkınma ile ilgili kritik meseleleri yeniden incelemek ve bunlarla başa çıkmak için yenilikçi, somut ve gerçekçi eylem teklifleri getirmek;
- Çevre ve kalkınma için uluslararası işbirliğini güçlendirmek ve politikalara etki eden mevcut modellerde gerekli değişimi sağlayabilecek yeni işbirliği biçimleri önermek;
- Bireylerin, gönüllü kuruluşların, şirketlerin, enstitü ve hükümetlerin anlayışını geliştirmek ve eyleme geçme iradelerini güçlendirmek (World Commission on Environment and Development).

³⁵ Komisyon çalışmalarında şu konulara odaklanmıştır: nüfus, gıda güvenliği, canlı türleri ve jenerik kaynakların yok olması, enerji, endüstri ve insan yerleşimi. Komisyon “bütün konuların birbiriyle bağlantılı olduğunun bilincinde olarak” çalışmıştır. (World Commission on Environment and Development)

³⁶ Rapor bu adı dönemin WCED Başkanı Gro Harlem Brundtland’dan almaktadır.

Brundtland Raporu'nun oluşturduğu temel üzerinden 21. yüzyılın çevre ve kalkınma gündemini belirleyen konferans ise 1992'de Rio de Janeiro'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) olmuştur. Rio “*Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma için Eylem Planı*”³⁷ başlıklı belge, çevre ve kalkınmaya ilişkin *Rio Deklarasyonunu*³⁸ ve *Orman Prensipleri Açıklamasını*³⁹ içermektedir. *Rio Deklarasyonu* “her milletin sosyal, ekonomik gelişme hakkını tanımakta ve devletlere sürdürülebilir kalkınma modelleri benimseme sorumluluğunu yüklemektedir” (United Nations Conference for Sustainable Development, 2011). Bu dönemde ayrıca Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi de kabul edilmiştir.

UNCED ilk defa “büyük güçleri” harekete geçirmiş ve sürdürülebilir kalkınma sürecine katılımlarını resmîleştirmiştir. Yine ilk defa, günümüz uygarlığının yaşam tarzı *Rio Deklarasyonu*'nun 8. Prensibinde ele alınmıştır. Üretim ve tüketim modellerinde kapsamlı değişime duyulan acil ihtiyaç devlet liderlerince açıkça ve geniş kapsamda kabul edilmiştir.

Kalkınma eskiden yalnızca ekonomik olarak görülürken, *Gündem 21* sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel bileşenlerinin kabul görmesine katkı sağlamıştır. Diğer yandan sürdürülebilir kalkınmayı bu üç bileşenin entegrasyonu ile sınırlandırmıştır. Böylece sürdürülebilir kalkınmanın gelecek çerçevesi bu üç bileşen üzerinden çizilmiştir. Daha sonra belirlenecek kalkınma hedefleri ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik bütün çalışmalar üç bileşenli çerçeveye oturtulmuştur. UNCED'in genel ruhu *Rio Deklarasyonunun* birinci prensibinde yansıtılmaktadır: “İnsanlar sürdürülebilir kalkınma kaygılarının merkezindedir. Onlar doğayla uyum içinde sağlıklı ve üretici bir hayat yaşamaya kabildir” (United Nations , 1992). Rio Konferansının temel çıktılarında biri üye devletlerin *sürdürülebilir kalkınma hedefleri geliştirmek* için süreç başlatmaya karar vermesidir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri için yapılan çalışmalar daha sonra Binyıl Kalkınma Hedefleri ve 2015 Sonrası Gündem çalışmalarını ortaya çıkarmıştır.

³⁷ Agenda 21: A Programme of Action for Sustainable Development

³⁸ Rio Declaration on Environment and Development

³⁹ Statement of Forest Principles

Sonraki yıl içinde UNCED *Gündem 21*'in takibi için Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunu (CSD) kurmuş; CSD'nin çalışmalarıyla 1997 yılı Haziran ayında BM Genel Kurulu 19. Özel Oturumunu "*Gündem 21'in Gelecekte Uygulanması Programı*"nın⁴⁰ tasarlanmasına ayırmıştır. 183 devletin katılımıyla gerçekleşen oturum on bir toplantısında ülkelerin uygulamalarını değerlendirmiş ve 1998-2002 yılları için CSD'nin çalışma yöntemlerini belirlemiştir.

Rio Deklarasyonundan 10 yıl sonra 2002'de bir takip toplantısı sürdürülebilir kalkınmaya küresel bağlılığı yenilemek üzere Johannesburg'da toplanmıştır. Konferans *Johannesburg Eylem Planını*⁴¹ kabul etmiş, ve Komisyona sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasını takip etme görevi vermiştir.

Nihayet, 24 Aralık 2009 günü BM Genel Konferansı A/RES/64/236 kodu kararla 2012 yılında *BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı*nı düzenlemeyi kabul etmiştir. *Rio+20* veya *Rio20* olarak da bilinen konferansın 3 hedefi bulunmaktaydı: sürdürülebilir kalkınmaya siyasi bağlılığın yinelenmesini temin etmek; üzerinde anlaşılmış bağlılıkların gerçekleştirilmesine yönelik programın uygulanmasında geline aşamayı ve boşlukları değerlendirmek; yeni ve gelişmekte olan güçlüklerin belirlenmesi. Üye devletlerin uzlaşmasıyla Konferansın iki tema üzerinde düzenlenmesi karara bağlanmıştır: sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması çerçevesinde yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma için kurumsal çerçeve.

Rio+20 sürdürülebilir kalkınma sürecinde yaşanan gelişmelerden en önemlileri arasındadır. Sürdürülebilir kalkınma terimini yaygınlaştıran, konferans ve sonuç belgeleri olmuştur. Konferansın çıktısı "*İstedığımız Gelecek*"⁴² *Raporu* sürdürülebilir kalkınma politikalarının temel belgesi olarak kullanılmaktadır.

Rio+20'den sonra sürdürülebilir kalkınma uluslararası terminolojinin bir parçası hâline gelmiştir. Kavram pek çok BM Deklarasyonu ve bunların uygulamasına dâhil edilmiş, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve çevresel sektörlerde çalışan dünyadaki kurum ve kuruluşların çalışmalarında öne çıkmıştır.

⁴⁰ Programme for the Further Implementation of Agenda 21

⁴¹ Johannesburg Plan of Implementation

⁴² The Future We Want

3.2. Sürdürülebilir Kalkınma Fikrinin Altyapısı

Uluslararası toplumda kabul gören şekliyle sürdürülebilir kalkınma fikrini ilk ortaya atan *Brundtland Raporu* gibi görünmektedir. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınmanın sıkça kullanılan ve yukarıda yer verilen tanımı *Brundtland Raporunda* yapılmıştır. Bu tanımdan hareket ederek sürdürülebilir kalkınmayı en basit şekliyle anlamak mümkün olabilir.

“Bugünün ihtiyaçlarının gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” olarak tanımlayan rapora göre sürdürülebilir kalkınma kavramının arkasında iki temel fikir vardır. Birinci fikir “ihtiyaçlar”, kalkınma tanımlanırken dünyanın ihtiyaçlarının dikkate alınmasıdır. Burada özellikle de dünyanın en fakir insanların temel ihtiyaçları önemlidir ve bunlara her anlamda öncelik verilmelidir. İkincisi “sınırlamalar”, eldeki kaynakların sınırlı olduğunun dikkate alınmasıdır. Teknolojide gelinen aşama ve toplumsal düzenlemenin etkisiyle doğal kaynakların bugünün ve geleceğin ihtiyaçlarını karşılamasına getirdiği sınırlamalar göz önünde tutularak planlama yapılmalıdır.

İki fikir üzerine oturtulan sürdürülebilir kalkınmanın eyleme geçirilmesi bir sonraki aşamadır. *Brundtland Raporu* sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca ekonomik olmadığı temel fikrini savunmuş ve her devletin üzerinde anlaşabileceği ve ülkelerinde uygulamak isteyebileceği esnek bir tanım ortaya koymuştur. Bu anlamda raporun mevcut sorunları tespit ederek tanımı değiştirerek görevini başardığı savunulabilir. Diğer yandan, rapor çevreye zarar veren yöntemleri belirlemek, pazarın yönlendirdiği ekonomik büyümenin temel prensiplerini analiz etmek gibi uygulamaya yönelik öneriler açısından zayıf kalmıştır (Ahmed, 2008). *Rio +20* fikrini ortaya çıkaran somut önerilerin ve eylem planını oluşturulması düşüncesidir. Belgede sürdürülebilir kalkınmanın üç bileşeni öne çıkmaktadır. Ekonomik, sosyal ve çevresel bileşen üç hedefe işaret eder: Ekonomik büyüme, çevrenin korunması ve sosyal adalet ve refah. Böylece kaynakların farkında

olarak aşırı yoksulluğu giderme amacı; ekonomik büyüme, çevrenin korunması ve sosyal adalet ve refah sağlanarak gerçekleştirilecektir. Kalkınma için anlatılan tüm kavramların birbirine bağlı olduğu, her alanda kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir. Bu büyük bir idealdir ve uygulama açısından sınırları iyi çizilmelidir. Dünya genelinde uygulanacak planlar, stratejiler, programlar ağının temel fikrini oluşturacak bir düşüncenin çok geniş olması farklı yorumlanmasına imkân verecektir. *Brundtland Raporunun* esnek tanımına getirilen sınırlamalar ekonomik, sosyal ve çevresel olarak çizilmiştir. Belirlenen Binyıl Kalkınma Hedefleri de bu yaklaşımı benimser. Kültüre vurgu yapan ifadelere alt metinlerde yer verilse de strateji belgelerinin ana başlıkları bu üç bileşen üzerinden çizilmektedir. Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında da doğrudan kültür üzerine bir hedef bulunmamaktadır.

Dolayısıyla kültürle sürdürülebilir kalkınmanın ilişkisini araştıran ilk kuruluş UNESCO'dur demek yanlış olmaz. Bu durumda “kültürel kalkınma”, “sürdürülebilir kalkınma için kültür” fikirlerini anlamak ve sürdürülebilir kalkınma ile kültür ilişkisini değerlendirebilmek için UNESCO'da yapılan çalışmaları incelemek gerekecektir.

3.3. Sürdürülebilir Kalkınma - Kültür İlişkisi ve UNESCO Çalışmaları

UNESCO'nun 1945'ten itibaren gerçekleştirdiği kültür çalışmaları bağlamında kültürün kalkınmaya etki ve katkısının araştırılması, UNESCO bünyesinde kültür politikalarına yönelik çalışmaların yoğunlaştığı ilk yıllarda başlamıştır. UNESCO tarafından 1967'de Monako'da bu alanda ilk defa bir yuvarlak masa toplantısı düzenlenmiştir. Yuvarlak masa toplantısı sonucunda *Kültür Politikaları Bir Ön Çalışma*⁴³ başlıklı sonuç raporu yayınlanmıştır. Sonuç raporunun iki temel bulgusu vardır. Sonuç raporunun birinci bulgusu ilk defa kültür politikasının tanımını yapmıştır. Sonuç raporunun ikinci bulgusu ise “... kültürün ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle ilişkilendirilmesi gerektiği”ne işaret etmiştir (UNESCO, 1969, s. 10). Diğer bir ifadeyle sonuç raporunda “ekonomik ve sosyal kalkınmanın kültürel kalkınma ile birlikte yürümesi gerektiği kabul edilmiştir”. Bu yaklaşım şöyle açıklanmıştır:

⁴³ Cultural Policies A Preliminary Study

Kültürün insanın kendisine ve üretim yöntemlerine olumlu katkısı vardır. İnsanın fiziki refahına yardımcı olan her gelişme, insanı fiziksel zorunluluklarından serbest bırakarak ve zihnin faaliyetlerine fırsat yaratarak kültürün gelişmesine yardımcı olur. Ekonomik gelişme genelde kültürel alana da yansır ve kültürel faaliyetler ekonomik hayatı güdüler (UNESCO, 1969).

Sonuç raporunda yapılan açıklamada “kültüre bilimi entegre etmeye ve kültürün bilim ve teknolojinin etkisi altında nasıl evrildiğini incelemeye duyulan ihtiyaç” vurgulanmıştır (UNESCO, 1969). Geniş kitleler için alışıldık olmayan ‘yüksek sınıf kültürün’ yaygınlaştırılmasına yönelik tartışmalardan ziyade “herkesin, sosyal kökeni, ekonomik durumu ne olursa olsun, ... kendi zevkleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kültürel faaliyetlere tam olarak katılımının amaçlandığını” not etmiştir. Ayrıca, bu alanda gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunlara dikkat çekilmiştir; “endüstriyelmiş ülkelerin medeniyetlerinin güçlü kitle iletişim araçlarına sahip olduğu, bu ülkelerin etkisiyle gelişmekte olan ülkelerin kültürel değerlerini yanlış yorumlama ve yönlendirme riskinin bulunduğu” belirtilmiştir (UNESCO, 1969). Son olarak bu alandaki veri ve bilginin ayrıntılı bir muhakeme yapmaya henüz yeterli düzeyde olmadığı ve dolayısıyla bu alanda daha fazla çalışma yürütülmesi gerektiği kabul edilmiştir.

1967’de gerçekleşen yuvarlak masa toplantısının önemli özellikleri henüz sürdürülebilir kalkınma kavramının dünyada yerleşmediği bir dönemde kalkınmanın farklı boyutlarına dikkat çekmesi; kalkınmanın yalnızca ekonomik değil tüm boyutlarıyla gerçekleşmesinin gerekli olduğunu ve kültürün buradaki işlevinin “kalkınmanın insan zihnine hizmet ettiğini garanti altına almak” olduğunu, kültürel gelişme ve kalkınmanın teknolojik ve bilimsel gelişmeyi yakından taklip etmesine ve kalkınma politikalarında yerini almasına duyulan ihtiyacı ilk defa dile getirmiş olmasıdır.

Monako Yuvarlak Masa Toplantısının sonuçları, UNESCO Genel Konferansının ertesi yıl gerçekleşen 15. Oturumunda gündeme getirilmiştir. Genel Konferans “kültürel kalkınma” başlıklı gündem maddesi altında aldığı kararında kültürel kalkınmaya katkı sağlayacak yöntemler üzerinde çalışılmasını ve 1970 yılında bu konuya ilişkin bir hükümetlerarası konferans yapılmasını karara bağlamıştır (UNESCO, 1968, s. 52).

Kararda bahsedilen konferans 1970 yılı Ağustos ayında Venedik'te gerçekleştirilmiştir. *Kültür Politikalarının Kurumsal, İdari ve Mali Boyutları Hükümetlerarası Konferansı*⁴⁴ başlığıyla düzenlenen konferansta 85 tam üye, 1 ortak üye, 2 üye olmayan devlet; 2 uluslararası organizasyon, 10 uluslararası STK ve 2 vakıf temsil edilmiştir. Konferansın amaçları ve UNESCO'nun kültür ve kalkınma ilişkisine yaklaşımı Genel Direktör Rene Maheu'nun açılış konuşmasından anlaşılabilir:

Kalkınmanın ağırlık merkezi ekonomikten sosyale kaymıştır ve geldiğimiz noktada kültürel kaymaya başlamıştır. Ekonomistler bile kabul etmektedir ki kalkınma toplu kalkınma değilse gerçekleşemez. Kültürel kalkınma toplu kalkınmanın bir parçası ve parselidir... Evet, gerçekten bir gün - uzun solukta açık olanı her zaman fark ettiğimiz gibi - şunun farkına varacağımıza inanıyorum: Gerçekten demokratik, gerçekten millî kalkınma politikaları kültürelidir. Sonuçta bu politikalar teknik değerlendirmelerle değil değer yargılamalarıyla belirlenir. Ve kültür, değerlerin cevheri, farkındalığıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde biriken deneyim bu bağlamda özellikle ilginçtir. Gelişmekte olan ülkeler fark etmiştir ki, yabancı yatırımlar ve teknoloji transferi aracılığıyla ithal edilen kalkınma gerçek kalkınma değildir ve yabancılaşma ve istismara dahi dönüşebilir. Kalkınma toplu olmazsa kalkınma olmaz. Benzer şekilde kalkınma ulusal büyüme değilse kalkınma olmaz. Milletler kadar bireylerle de ilgilidir; toplumların insanlık fikriyle kendilerini nasıl ilişkilendirdiğini dikkate almayan ve buna göre sürdürülmeyen ulusal büyüme döngüsü sonuç vermeyecektir. Toplumların kendilerini insanlık fikriyle nasıl ilişkilendirdikleri ise onların kültürüdür. Bu nokta kalkınma ve büyümenin anılan kavramlarla bağlantı noktasıdır.

Ancak geleceğe bakmak yerine amacımıza geri dönelim, günümüzde durum nasıldır? Günümüzde anlaşılan şekliyle kalkınma gelişmekte olan için nasıl gerekliyse gelişmiş olan için de o kadar gereklidir. İnsanın olanakları olarak bakarsak, hepimiz az gelişmişiz.

Bu toplantının gerçek teması “teknik problemler” üzerinde durmaktır. Bunlara birkaç basit örnek vereyim: Kültürel kalkınmanın genel kalkınmaya dâhil edilmesi için planlamada kabul edilecek metot ve düzenlemeler. Bu ise daha karmaşık soruları beraberinde getirecektir: Kurumların merkezi planlamasında kurumsal, idari ve finansal verilerde kültür ne kadar yer almalıdır; almalı mıdır? Diğer yatırımlara kıyasla kültürel tesislere yapılan yatırımın oranı ne olmalıdır? Ulusal üretimi belirlerken planlama kurumu kültürel faktörlere ne kadar önem vermektedir veya vermelidir? Bu sorulara verilen farklı cevapların oldukça farklı kültür politikası tipleri yaratacağı açıktır.

⁴⁴ Intergovernmental Conference on Institutional, Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies

Eğer sadece laf kalabalığı yaratmaktan uzak durmak istiyorsak, ki bu eylemle desteklenmezse aydın dürtülerin ve entelektüel inisiyatiflerin sığlaşmasına neden olan şeydir, fikirlerimizi gerçekçi uygulamalara dönüştürmemiz gereklidir. Böylece onları test edebilir ve harekete geçirebiliriz (UNESCO, 1970).

Bu yaklaşımla konferans üç temel konu üzerine çalışmıştır: Kültürel kalkınmanın hedeflerini tanımlamada ve gerçekleştirilmede ulusal otoritelerin rolü, kültürel kalkınmanın teşviki ve organizasyonu ve UNESCO'nun kültürel kalkınmadaki rolü.

On gün süren konferans nihai raporunda 24 maddeye yer vermiştir. Bu kararlar UNESCO'nun gelecek dönemdeki çalışmalarını şekillendirmiştir. Alınan kararlar doğrultusunda UNESCO'nun kalkınma ile ilişkili çalışmaları gelecek yıllar için şu konulara odaklanmıştır:

- Kültür politikaları verileri oluşturmak
- Kültürel faaliyetlerden sorumlu insanların eğitimi
- Farklı tip kültür politikalarını dikkate alarak kültürel kalkınma stratejileri oluşturmak ve bunun için uygun tipolojiler ve daha iyi tanımlar yaratmak

Yine Genel Konferans'ın kararı çerçevesinde 1971-1976 yılları arasında bölgesel düzeyde hükümetlerarası konferansların düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Anılan toplantılar 1972'te Avrupa için⁴⁵, 1974'te Asya için⁴⁶ ve 1975'te Afrika için⁴⁷ düzenlenmiştir. Ayrıca yukarıda özetlenen sorulardan yola çıkarak, sosyo-kültürel verinin kalkınma planlamasına entegrasyonu (1984), kalkınma deneyimlerinin teorik etkisi (1985), kalkınmanın çıktıları (1986) ve kültürel, eğitsel, bilimsel ve iletişim politikaları(1986) üzerine uzman toplantıları düzenlemiştir.

Venedik'te gerçekleşen konferanstan sonra Genel Konferans'ın 21. Oturumunda aldığı karar doğrultusunda (UNESCO, 1980) ikinci *Dünya Kültür Politikaları Konferansı*⁴⁸ Meksika'da 1982'de gerçekleştirilmiştir⁴⁹. Dünya Kültür Politikaları Konferansı,

⁴⁵ EURO CULT

⁴⁶ ASIACULT

⁴⁷ AFRICACULT

⁴⁸ MONDIACULT

⁴⁹ Anılan toplantıda Türkiye'yi Kemal Gökçe, Özdem Sanberk, Uğur Akıncı, Suat Sinanoğlu, Necip İnceler, Ercüment Kuran ve Mehmet Gönlübol temsil etmiştir.

Venedik'te gerçekleşen toplantıdan bu yana edinilen deneyimleri değerlendirmiş ve üç komisyon üzerinden konunun farklı boyutları hakkında tartışmalar yürütmüştür⁵⁰. Konferans sonucunda 181 maddeden oluşan Tavsiyeler hazırlanmış ve ayrıca Meksika Bildirgesi kabul edilmiştir. “Kalkınmanın kültürel boyutu”, Bildirgenin aynı başlıklı bölümünde yer alan yedi maddede özetlenmiştir. Meksika Bildirgesi “dengeli kalkınmanın ancak kültürel düşüncenin kalkınma stratejilerine dâhil edilmesiyle başarılacağı; bu nedenle stratejilerin her zaman toplumların tarihî, sosyal ve kültürel bağlamını dikkate alması gerektiğini” belirtmiştir. Konferans 27. Tavsiyesinde “Dünya Kültürel Kalkınma On Yılı”nın⁵¹ ilan edilmesini de önermiştir (UNESCO, 1983). UNESCO'nun önerisi ve BM Genel Kurulu'nun kararıyla 1988-1997 dönemi Dünya Kültürel Kalkınma On Yılı olarak ilan edilmiştir.

Yukarıda anlatılan çalışmalar, bugünkü anlamıyla *sürdürülebilir kalkınma* ile doğrudan ilişkili olsa da yapıldığı dönemde *kalkınma* ve kalkınma ile kültürün ilişkisi olarak tanımlanmıştır. UNESCO'nun *sürdürülebilir kalkınma* ile ilişkilendirilebilecek çalışmalarının görünürlük kazanması ise *Brundtland Raporu*'nun yayınlandığı döneme tekabül etmektedir. Raporun yayınlanmasının ardından BM Genel Kurulunun raporu kabul eden A/RES/42/187 sayılı karar, Birleşmiş Milletler uzman kuruluşlarının “politikalarını, programlarını, bütçelerini ve faaliyetlerini sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaya yönelik olarak gözden geçirmeleri” çağrısında bulunmakta ve kaydedilen aşamanın raporlandırılmasını talep etmektedir (United Nations, 11). Bu kararı dikkate alan UNESCO, BM Genel Kuruluna sunmak üzere hazırladığı raporunda “kalkınmanın kültürel boyutu” başlıklı bir bölüme yer vermiş ve *Brundtland Raporu*'nun kabulünden önce yaklaşık yirmi yıldır yürüttüğü, önemli bölümü yukarıda anlatılan çabaları özetlemiş ve Dünya Kültürel Kalkınma On Yılı çerçevesinde çalışmalarına devam edeceğini bildirmiştir.

On Yılın sonunda 1998'de Stockholm'de yeni bir hükümetlerarası konferans düzenlenmiştir. *Kültürün Gücü: Kalkınma için Kültür Politikaları Hükümetlerarası*

⁵⁰ Belirlenen ana başlıklar 1. Komisyon için günümüz dünyasında kültürün temel sorunları, 2. Komisyon için kültür politikaları ve kültürel eylem ve uluslararası kültürel işbirliği olarak belirlenmiştir. Toplantı genelinde sıkça değinilse de “kalkınmanın kültürel boyutu” 1. Komisyonun gündeminde alt başlık olarak yer almış ve görüşülmüştür.

⁵¹ World Decade for Cultural Development

*Konferansı*⁵² başlığıyla düzenlenen konferansa 149 devlet, 23 uluslararası organizasyon, 135 STK, dernek ve kuruluş ve sanatçılar, uzmanlar, akademisyenlerden oluşan yaklaşık 2400 kişi katılmıştır⁵³.

On yılın en önemli çıktısı ise *Yaratıcı Çeşitliliğimiz*⁵⁴ başlıklı rapordur. Bu rapor ilerleyen dönemde BM bünyesinde hazırlanan Dünya Kültür Raporlarının⁵⁵ ilki olarak bilinmektedir. Rapor On Yılın yürütülmesinden de sorumlu olan *Kültür ve Kalkınma Dünya Komisyonu*⁵⁶ önderliğinde hazırlanmıştır. Raporla ilk defa tanınmış ekonomist, sosyal bilimci, sanatçı ve politika yapımcılarca kültür ve kalkınma ilişkisini bu kadar ayrıntılı olarak yansıtılmıştır (Perez de Cuellar, 1996). Bu raporun ne doğrudan UNESCO'nun ne de Birleşmiş Milletlerin raporu olmadığını, bu kurumlar "için" hazırlanmış bir rapor olduğunu da belirtmek gerekir. Raporun itibarının tarafsızlığını; kültür ve kalkınmayla ilişkili "zor, hassas ve çekişmeli meseleleri" inceleme isteği ve vizyonunu temel aldığı belirtilmiştir (UNESCO, 1982).

UNESCO'da yaşanan süreç ve gelişmeler, kültür sözleşmelerinin doğuşunda ve şekillenmesinde de etkili olmuştur. UNESCO'nun tüm kültür sözleşmeleri, konunun ruhu ve UNESCO'daki algısıyla ilişkili olarak sürdürülebilir kalkınma ve birbirleriyle ilgilidir. Ancak sürdürülebilir kalkınmayı günümüzdeki gelişmeler çerçevesinde, iki sözleşmesi daha fazla ilgilendirmektedir. Bu çalışmada bunlardan biri, 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

3.4. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma

3.4.1. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, UNESCO'nun 2003 yılında kabul edilen ve 2006'da yürürlüğe giren kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak

⁵² The Power of Culture: The Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development.

⁵³ Türkiye bu toplantıda İstemihan Talay, Turhan Fırat, Tekin Aybas, Metin Goeker, Pulat Tacar, Bozkurt Güven, Hayri Erol, Cengiz Sanay, Osman Ertuğ, Ali Kanlı, Nevzat İlhan, Refik Erduran, Hıfzı Topuz, Burcu Erdener, Serdar Deniz, Kemal Okem ile temsil edilmiştir.

⁵⁴ Our Creative Diversity

⁵⁵ World Culture Report

⁵⁶ World Commission on Culture and Development

hazırlanmış bir sözleşmesidir. Sözleşmenin geçmişi, sözleşme için önemli tarihler, Sözleşmenin yürürlüğe girdiği 2006 yılında yayınlanan bir UNESCO yayınında⁵⁷ çok kısaca şöyle özetlenmiştir:

1970 yılında düzenlenen Venedik Konferansı “kültürel kalkınma” ve “kalkınmanın kültürel boyutu” nosyonlarının ortaya çıkması sonucunu vermiştir. Daha sonra 1972 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kabul edilirken bazı taraf devletler SOKÜM’ün korunmasının önemine vurgu yapmışlardır. 1973 yılında Bolivya folkloru korumak üzere Telif Hakları Evrensel Sözleşmesine bir protokol eklenmesini önermiştir. 1982’de Meksika’da Kültür Politikaları Dünya Konferansı SOKÜM’ün artan önemini kabul etmiş, kültürel miras tanımına dâhil etmiştir. Aynı yıl, UNESCO Folklorun Korunması Uzmanlar Komitesini oluşturmuştur. 1989’da Genel Konferans Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararını kabul etmiştir. 1994’te Yaşayan İnsan Hazinesi Programı Kore’nin teklifini takiben başlatılmıştır. 1996’da *Yaratıcı Çeşitliliğimiz* Raporu 1972 tarihli Sözleşmenin kültürel enerjilerin dans, sözlü gelenek gibi başka ifade formlarına yoğunlaştığı yerlerde uygun olmadığını vurgulamıştır. Rapor dünyada bulunan geniş miras zenginliğinin gerçek değerini karşılamak üzere başka tanıma formlarının geliştirilmesi çağrısında bulunmuştur. 1997-1998 yıllarında UNESCO İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlânı ortaya çıkarılmıştır. 2001’de 19 kültürel alan ve ifade için İlân Mayıs ayında gerçekleşmiştir⁵⁸. Nihayet 2003 yılında UNESCO Genel Konferansı 32. Oturumunda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edilmiş ve 2006 yılında yeterli onay sayısına ulaşarak yürürlüğe girmiştir (Banaag, 2006).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi bir bakıma mevcut miras tanımının değiştirilmesine duyulan ihtiyaç sonucunda ortaya çıkmıştır. Sözleşmenin tanımladığı “somut olmayan kültürel miras” UNESCO çalışmalarının ortaya çıkardığı bir kavramdır (Oğuz, 2013). Bu anlamda Sözleşme, miras tanımında mevcut boşluğu doldurarak ikinci maddesinde “somut olmayan kültürel mirasın” tanımını yapmıştır.

⁵⁷ UNESCO Courier, Important dates on intangible cultural heritage at UNESCO.

⁵⁸ UNESCO İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlânına kayıtlı unsur sayısı 2003 ve 2005 yıllarında ilan edilenlerle birlikte 90’a ulaşmıştır. İlânâ kayıtlı unsurlar, 2003 Sözleşmesinin kabul edilmesi ve İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’nin oluşturulmasıyla bu Liste’ye aktarılmıştır.

Bu tanım, diğer özelliklerinin yanında, Sözleşmenin amaçları bağlamında sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun mirasları somut olmayan miras olarak belirlemektedir. Sözleşmenin Tanımlar başlıklı 2. Maddesi SOKÜM tanımını sınırlarken “İşbu Sözleşme bağlamında sadece ... sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan mirasları göz önünde tutulacaktır” ifadesine yer vermektedir. Diğer bir ifadeyle sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olmayan unsurlar Sözleşmenin amaçları bağlamında SOKÜM olarak dikkate alınmayacaktır. Dolayısıyla bu tanım sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan mirasın ilişkisini açıkça göstermektedir. Ayrıca Sözleşmenin giriş kısmında “somut olmayan kültürel mirasın ... sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi” olduğu belirtilmekte; Sözleşmenin Uygulama Yönergesinde sürdürülebilir kalkınmaya yer verilmektedir⁵⁹.

Bu düzenlemeler, sürdürülebilir kalkınma ve SOKÜM nasıl ilişkilidir sorusuna akla gelen ilk cevap olabilir. Bu soruya verilecek bir diğer cevap sürdürülebilir kalkınma süreçleri olarak yukarıda özetlenen süreçler üzerinden Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini anlatmaktır. Aşağıda Sözleşmenin tarihçesi bir bakıma karşı cepheden, sürdürülebilir kalkınmanın konuşulduğu toplantılar üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

⁵⁹ Uygulama Yönergesinde sürdürülebilir kalkınmaya ilk defa 2010 yılında adı geçen Yönergede yapılan ilk değişiklikte yer verilmiştir. SOKÜM Fonunu düzenleyen Bölüm II’de yapılan değişiklikte özetle sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliklerine uygun olmayan kuruluşlardan fon kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir. (UNESCO, 2014, s. 14) Daha sonra 2012 yılında yapılan değişiklikte SOKÜM farkındalığı hakkında Bölüm IV, Para. 111’de sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmenin aracı olarak SOKÜM’ün önemi hakkında medya farkındalığından bahsetmektedir. (UNESCO, 2014, s. 22)

⁶⁰ Hükümetlerarası Komite 8. Oturumunda yürüttüğü istişareler sırasında SOKÜM’ün yaratıcı ekonomiye katkısını ve ticarileşmeyle ilgili meseleleri ulusal düzeyde sürdürülebilir kalkınmayla bağlantısını tek bir bölüm altında düzenlemek üzere Uygulama Yönergesinde değişiklik yapılması kararlaştırmıştır (UNESCO, 2013, s. 59). Bu karar gereği 29 Eylül- 1 Ekim 2014 tarihlerinde UNESCO Türkiye Millî Komisyonu’nun desteğiyle Türkiye’de gerçekleşen uzman toplantısı, Sözleşmenin sürdürülebilir kalkınmayı içselleştirme ve resmileştirme sürecini teşkil etmiş, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili Uygulama Yönergesine yapılacak ilaveleri tartışmıştır. Toplantı sonuç raporu ve ilgili bölüme yönelik olarak toplantıda yapılan değerlendirmelerle hazırlanan ilk taslak metin Hükümetlerarası Komite tarafından Komitenin 9. Oturumunda alınan kararla benimsenmiş, Komitede yürütülen istişareleri de kapsayacak taslak Uygulama Yönergesinin komitenin gelecek oturumunun gündemine alınması ve Sözleşmenin Genel Kuruluna sunulması kararlaştırılmıştır (UNESCO, 2014, s. 68-69). Bu çerçevede hazırlanan taslak metin Komitenin sonraki oturumuna sunulmuş ve kabul edilmiştir. Sözleşme’nin 2016 yılı Haziran ayında gerçekleşecek 6. Genel Kurulunda alınacak kararı sonrasında Uygulama Yönergesinde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin daha geniş düzenlemeler yer alacaktır. İstanbul’da gerçekleşen uzman toplantısı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/events/expert-meeting-on-safeguarding-intangible-cultural-heritage-and-sustainable-development-at-the-national-level-00454>.

3.4.2. SOKÜM'e Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinden Bakış

Kalkınmanın tek başına ekonomik olarak değerlendirildiği 1960 ve 1970'lerde, ekonomik büyüme kalkınmanın temel göstergesi sayılıyordu. Blake'in de ifade ettiği gibi yalnızca ekonomik kalkınmayı hedefleyen politikalar gayri safi yurtiçi hasılayı başarının temel göstergesi olarak kabul ediyor; bu perspektifte kültür özellikle de “geleneksel kültür” kalkınmada engel olarak görülüyordu (Blake, 2009). Ekonomik kalkınma üzerine kurulu politikaların etkisiyle oluşan yeni alışkanlıklar yeni toplumsal tepkileri beraberinde getiriyor, böylece kültürü de dönüştürüyor; ekonomik bakış açısının kültürü kalkınmaya engel olarak görmesi yerel kültürlerin zarar görmesine hatta yok olmasına neden oluyordu. Buna tepki 1970'li yıllarda özellikle Afrika ve Latin Amerika'da oluşmuş, sonuç olarak yerel ve etnik kültürlerle değer veren “yerli kalkınma” kavramını ortaya çıkarmıştır (Arizpe, 2007) (Blake, 2009).

Latin Amerika ve Afrika'da oluşan yaklaşımın da katkısıyla, 1970 yılında düzenlenen *Venedik Kültür Politikalarının Kurumsal, İdari ve Mali Boyutları Hükümetlerarası Konferansı* geliştirmekte olan ülkelere uluslararası yardımların “ruhani ve maddi kültürel mirasın korunması” için kültürün teşvik edilmesini de kapsayacak şekilde genişletilmesini önermiştir. Konferans yerel kültürlerin korunmasına duyulan ihtiyaca dikkat çeken konferans genel raporunda bu ihtiyacı şöyle dile getirmiştir:

Özellikle yerel topluluklar, ekonomik olarak zayıf bölgeler ve küçük ülkelerdeki kültürel kalkınmanın başarı şansı olmadığı endişesi yaygındır. Bu kültürlerin hepsinin güçlü ve zengin ülkelerin ticarileşen kitle kültürü tarafından aşınması muhtemeldir. Bu engellenmeden devam ederse, sonuç genel bir kültürel fakirleşme ve monotonlaşma olacaktır (UNESCO, 1970).

Konferans genel raporunda bu durumun kültürlerin izolasyonuna neden olmaması gerektiğini, aktif uluslararası işbirliği ve uzlaşıyla belirlenen kültürleri zenginleştirici politikalar yardımıyla sorunun çözülebileceğini belirtmiştir. Bu yaklaşım SOKÜM'ün uluslararası işbirliği üzerinden korunması fikrinin ilk adımı kabul edilebilir. Yaklaşım akla somut olmayan miras listelerini de getirmektedir.

1972'de gerçekleşen *Avrupa'da Kültür Politikaları Hükümetlerarası Konferansı (EUROCULT)* “insan deneyimi, gelenekleri, üretimlerinin yanı sıra fikirlerin ve değerlerin

aktarılmasının bir aracı olan kültürün tanımının yeniden yapılması gerektiğini” kabul etmiştir (UNESCO, 1972).

1975’te gerçekleşen *Afrika’da Kültür Politikaları Hükûmetlerarası Konferansı (AFRICACULT)* “her kültürün eşitliğine ve itibarına” vurgu yapmıştır (UNESCO, 1975).

1982 *Dünya Kültür Politikaları Konferansı* kültürel miras tanımına somut ve somut olmayan mirası kapsayan bir çerçeveden bakmış, kültürü insanların hayat tarzları, gelenekler gibi sosyal hayatı düzenleyen kuralları kültür çerçevesi içinde görmüştür. Buna ilişkin olarak Konferansın genel raporunda şunlar kaydedilmiştir:

Venedik’ten bu yana kültürel miras kavramı önemli ölçüde gelişmiştir. Bugün kültürün gündelik hayatta ifade edilen bütün değerlerini kapsamaktadır. Yaşam tarzlarımızı sürdürmemizi sağlayan faaliyetlere ve değerlerin aktarıldığı ifadelere ilgi büyümektedir. Şimdilerde önem “somut olmayan” mirasın korunmasına verilmektedir. Somut olmayan miras geçtiğimiz on yılın en yapıcı gelişmesi olarak değerlendirilebilir.

...

Çok sayıda delege ... aynı zamanda somut olmayan mirasın özellikle de sözlü geleneklerin çalışılması ve korunması için de bir program geliştirmesi gerektiği görüşündedir.

...

Bazı delegeler ... binaların mirasının kültür politikaları çalışılırken veya kültür bütçeleri oluşturulurken ana dikkat konusu olmaması gerektiğine işaret ederek somut ve somut olmayan miras arasında ayırım yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

...

Somut olmayan mirasa ilişkin olarak, bazı delegeler ülkelerinde halk sanatları, folklor ve diğer yerli kültürel üretimleri korumak için harcanan çabalardan bahsetmiş; folklor, el sanatları, geleneksel teknikler ve ticaret, sahne sanatları formları, halk gelenekleri ve festivaller, tarihî sporlar ve benzeri üretimlerin daha iyi korunmasına duyulan ihtiyacın altını çizmişlerdir (UNESCO, 1982).

Konferansın tavsiyeleri arasında kültürel miras başlığı altında yer alan dört tavsiyeden ilki “insanların kültürel mirasının ... hem somut hem somut olmayan çalışmaları içerdiğini” ifade etmiş, böylece kültürel miras tanımına somut olmayan mirası dâhil etmiştir (UNESCO, 1982).

1996'da yayınlanan *Yaratıcı Çeşitliliğimiz* Raporu “Kalkınma İçin Kültürel Miras” bölümüne Amadou Hampate Ba'nın “Afrika'da bir adam öldüğünde, bir kütüphane kaybolur” sözüyle başlamıştır. Bu bölümde şu ifadelere yer verilmiştir:

Kalkınma miras koruma için yeni güçlükler sunmaktadır. ... Kavramların yeniden değerlendirilmesine, mirasımızı tanımlayacak ve yorumlayacak daha iyi yöntemlere ihtiyaç vardır. Yaratıcılarına yön veren değerlerin ve esin kaynaklarının anlaşılması şarttır; bunlar olmadan obje bağlamından koparılmış olur ve ona uygun anlamı verilemez. Somut olan ancak somut olmayan üzerinden yorumlanabilir (World Commission on Environment and Development, 1987).

Raporda ayrıca, somut olmayan mirasın belirlediği alanlardan doğa ve evrenle ilgili uygulamalara da yer verilmiştir. Rapor “uzun süre kalkınmaya engel olduğu düşünülen” yerel ekolojik bilginin ve geleneksel yönetim uygulamalarının kabul görmeye başladığını not etmiş, bu uygulamaların aynı zamanda doğanın nasıl algılandığını anlatmasının önemli olduğunu çünkü bu bilginin sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutuyla ilişkili olduğunu bu nedenle kültürel çeşitliliğe duyarlı yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu anlatmıştır. Bunun yanında, geleneksel inançların teknolojik gelişmelere engel olduğu örnekler de olduğunu belirtmiştir⁶¹ (World Commission on Environment and Development, 1987).

1998 *Stockholm Kalkınma için Kültür Politikaları Hükümetlerarası Konferansı* nihai raporunda taraf devletlere beş siyasa hedefi önermiştir. Bunlardan biri kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine ilişkindir. Öneri mirasın geleneksel tanımının yenilenmesi gerektiğini ifade etmiş ve şunları söylemiştir:

⁶¹ Raporun ilgili kısmı şöyledir:

“Uzun zamandır kalkınmaya engel olarak görülen yerel ekolojik bilgi ve geleneksel yönetim uygulamaları ile ilgili ilk önemli dönüşüm yaşanmaktadır. Yerel ekolojik bilgi ve geleneksel yönetim uygulamalarının sunduğu çözümler nesiller süren deneme ve gözleme dayalı olduğu gibi, yerel değer ve anlam sistemlerinin içine yerleşmiştir. Şimdi zorluk bu kabulü ulusal düzeyde uygulanabilir projelere dönüştürmek; çevre ve kalkınma ilişkisinin kültürel boyutunu güçlendirecek şekilde politika ve araçları değiştirmektir.

Ancak bu dönüşüm evrensel değildir. Modern bilimin uzun zamandır uygulanan gelenekler ve inançlarla çatışabildiği bölgeler vardır. Sorun bu çatışmaları idare etmektir... sürdürülebilirlik kavramı doğanın nasıl algılandığı ve toplumun doğayla ilişkisini koşullayan kültürel değerlerin ne olduğu sorusunu doğurmaktadır. Ekolojik sürdürülebilirliğe karşı tavırların çeşitli olması kültür, doğa ve kalkınma meselelerine kültürel olarak çeşitlendirilmiş yaklaşımlara duyulan ihtiyacı yansıtmaktadır...” (World Commission on Environment and Development)

Miras tanımı bugün doğal ve kültürel, somut ve somut olmayan, yeni yaratılmış ve (önceki kuşaklardan)⁶² devralınmış⁶³ unsurların tamamı olarak anlaşılmalıdır. Bu unsurlar yoluyla sosyal gruplar kimliklerini tanır ve bunları zenginleştirerek gelecek kuşaklara aktarmaya kendilerini adanlar (UNESCO, 1998).

Son olarak, BM Kültürel Kalkınma On Yılı içerisinde UNESCO somut olmayan mirasla ilgili iki çıkarımı resmî olarak not etmiştir: kültürel mirasın insanların yaşayan kültürü olarak topluluklar için işlevine vurgu yapmaya ihtiyaç vardır; koruma çok boyutlu kalkınmanın en önemli değerleri arasında görülmelidir (Aikawa, 2004) (UNESCO, 1990).

Yukarıda SOKÜM’le ilgili yanları aktarılan süreçler esasında UNESCO’nun kültür ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisine bakışını anlatan süreçlerdir. Bu süreçler sürdürülebilir kalkınmada kültürel bakışı ortaya çıkarmalarıyla bilinmektedir. Diğer yandan, sonuç metinlerinden yola çıkarak somut olmayan miras fikrinin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği hakkında fikir edinmek de mümkündür. Buradan yola çıkarak sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan miras arasındaki ilişkiyi örneklemek mümkündür. Benzer şekilde, gerek UNESCO’nun kültür sektörü altında yapılan çalışmaların, gerek sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olanların birbiriyle yakın ilişkide olduğu ve bütüncül bir bakış açısının çok açıdan faydalı olacağı da söylenebilir.

Sürdürülebilir kalkınma ve SOKÜM’le ilgili son olarak güncel gelişmeleri incelemek gerekir. Aşağıda bu süreçler hakkında bilgi verilecektir.

3.4.3. Sözleşmenin On Yılında SOKÜM ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi Konu Alan Faaliyetler

Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilirlik kavramları 2010 yılında Sözleşmenin Genel Kurulu Sözleşme’nin Uygulama Yönergesini kabul ettiğinde eklenmiştir. Uygulama Yönergesinde sürdürülebilir kalkınmanın yer bulduğu ilk düzenleme İkinci Bölüm’de Somut Olmayan Kültürel Miras Fonuna ilişkin 73. paragrafta yer almıştır. “faaliyetleri sürdürülebilir kalkınmanın gereklerine uygun olmayan kuruluşlardan destek kabul edilmeyeceği” ifade edilmiştir.

⁶² Parantez içi ilave edilmiştir.

⁶³ İfadenin İngilizce orijinali “inherited” sözcüğüdür.

Daha sonra 2012 yılında Uygulama Yönergesinde yapılan değişiklikle SOKÜM hakkında farkındalık yaratmayı konu alan 4. Bölüm Yönergeye dâhil edilmiş, sürdürülebilir kalkınmayla ilgili yeni düzenlemeler bu başlık altında benimsenmiştir. 4. Bölümün 112. Paragrafı “sürdürülebilir kalkınmanın destekleyicisi olarak SOKÜM’ün çeşitliliği hakkında medya organlarının farkındalık yaratmak üzere teşvik edilmesi gerektiği”ni belirtmiştir. 4. Bölümde yer alan 102. ve 111. paragraflar da dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınmayla ilişkili görülebilir. Anılan iki paragraf *sürdürülebilir olmayan turizm nedeniyle ilgili somut olmayan mirasın tehlikeye atılmasına engel olmak için farkındalık yaratılması gerektiğine ve SOKÜM’ün anlam ve amacına zarar gelmemesi için ticari kötüye kullanma, turizmin sürdürülebilir olmayan yönetimi ve ticari kullanımlara dikkat edilmesi gerektiğine* yer vermiştir.

2012 yılında sekizincisi düzenlenen Sofya’da Güney Doğu Avrupa Ülkeleri Kültür Bakanları Konferansı “SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma” başlığıyla düzenlenmiş ve konferans sonunda kabul ettiği bildirgesinde bu defa genel olarak kültürün etkisine vurgu yapmıştır (Birleşmiş Milletler, 2013, s. 8).

2012 yılında Karadağ’da Dünya Miras Sözleşmesi’nin 40. Yıldönümü vesilesiyle gerçekleşen toplantı başka bir kültür sözleşmesi için düzenlenmiş ancak SOKÜM’e vurgu yapmış olması açısından dikkat çekicidir. Toplantı raporu “topluluk katılımı ve miras yönetimi” başlığı altında, “somut olmayan değerlerle genişleyen miras tanımını” not ederek “topluluk kalkınması için ortak vizyon ihtiyacı” başlığı altında “yönetim planlarında topluluk katılımına yer olup olmadığını” tartışmış, bazı alanların SOKÜM değeri kavramını geliştirdiğine yer vermiştir⁶⁴ (UNESCO, 2012, s. 5-6).

2013 yılında düzenlenen ve UNESCO’nun son yıllarda sürdürülebilir kalkınma ve SOKÜM çalışmaları açısından önemli görülen Chengdu Konferansında⁶⁵ uluslararası topluma SOKÜM’ün sürdürülebilir kalkınmanın garantisi olduğunu ifade eden

⁶⁴ SOKÜM’ün değerini geliştiren alanlara örnek olarak Mostar Köprüsü gösterilmiştir.

⁶⁵ Chengdu Konferansı 14-16 Haziran 2013 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Tam adı “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Onuncu Yıldönümü Kutlamaları Vesilesiyle Somut Olmayan Kültürel Miras Chengdu Uluslararası Konferansı”dır (). Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/news/Taking-stock-in-Chengdu-of-the-Intangible-Cultural-Heritage-Convention%E2%80%99s-first-decade-00017> (UNESCO, 2015)

Sözleşmenin temel önermesini hatırlatmış, bu yönde çabaların sürdürülmesi çağrısını yapmıştır (UNESCO, s. 2). Konferansın sonuç belgesi olarak kabul edilen Chengdu Tavsiyeleri⁶⁶ SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi için şunları söylemektedir:

Dünya 2015 sonrası gündemi şekillendirirken insan yaşamının sayısız alanında somut olmayan kültürel mirasın önemi tanınmalıdır ...

Kültürler insanlığın kalkınma ihtiyaçlarına adapte olmakta ve cevap vermektedirler. İnsan odaklı toplumlarda, kültürel miras mutlaka saygı görür. Somut olmayan kültürel mirası insan duygularının bütün ifadelerini içerir, insanoğlunun sıra dışı yaratıcılığını canlı biçimde yansıtır ve kültürel çeşitliliği somut olarak barındırır. İnsanlar arası ilişkiler kurmak, kültürel değiş tokuşları ve karşılıklı anlayışı teşvik etmek için kaçınılmazdır. Somut olmayan kültürel miras bu nedenle insanlığın sürdürülebilir kalkınmasının temelidir (UNESCO).

2013 yılında düzenlenen Hangzhou Konferansı ve Hangzhou Bildirgesi kültür ve sürdürülebilir kalkınma ve 2015 sonrası gündem için yapılan temel konferanslar arasındadır. Hangzhou Konferansı kültüre toplu bir bakışla düzenlenmiş, diğer yandan özel olarak SOKÜM ilişkisiyle ilgili ifadeler de yer vermiştir. Bildirge, “SOKÜM uygulamalarının çeşitliliğini ivmelendirmek” yoluyla şehirlerde ve kamusal alanlarda sosyal dokunun korunması, ekonomik dönüşlerin ve rekabet gücünün geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve ekonomik gelişme için mirasın sürdürülebilir korunması ve teşvik edilmesi gerektiğine yer vermiş, somut ve somut olmayan mirasın korunması için kaynak oluşturmanın önemine dikkat çekmiştir (UNESCO, 2013, s. 4-5).

2014 yılında “Kültür, Yaratıcılık ve Sürdürülebilir Kalkınma. Araştırma, Inovasyon ve Fırsatlar”⁶⁷ başlığıyla gerçekleştirilen 3. UNESCO Kültür ve Kültürel Endüstriler Dünya Forumu⁶⁸, Sonuç Bildirgesinde somut olmayan mirasa gıda güvenliği, şehirleşme ve yarattığı “parasal ve parasal olmayan” katma değer açısından yer vermiştir. Sonuç Bildirgesi’nin “kentsel ve kırsal alanlar sürdürülebilir kalkınmanın canlı laboratuvarlarıdır” başlıklı üçüncü tavsiyesinde somut olmayan mirasın korunmasının daha kaliteli ve

⁶⁶ Konferans aynı zamanda A/69/216 sayılı BM Kararında da yer bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (A/69/216, 2014, s. 12)

⁶⁷ Culture, Creativity Sustainable Development. Research, Innovation, Opportunities.

⁶⁸ Third UNESCO World Forum on Culture and Cultural Industries.

sürdürülebilir yiyecek üretimine yol açtığı ve böylece nüfus büyümesi ve çevresel bozulma ile başa çıkmaya yardımcı olduğuna yer verilmiştir (UNESCO, s. 2).

SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi hakkında fikir veren bir etkinlik, 2013 yılında Türkiye⁶⁹ ve Monako'nun sağladığı maddi destekle hazırlanan “Sürdürülebilir kalkınma için somut olmayan miras: sanal sergi” başlıklı sergi projesidir. Sürdürülebilir kalkınmaya SOKÜM'ün etki ve katkısını yansıtan en iyi uygulama örneklerini anlatan proje aynı yıl gerçekleşen UNESCO Genel Konferansı ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 10. Yılı vesilesiyle Paris'te ve Sözleşmenin Hükûmetlerarası Komitesi sırasında Bakü'de de sergilenmiştir. Sergiye ilişkin yapılan açıklamada “somut kültür ve kalkınma arasındaki bağlantı hakkında farkındalık somut olmayan kültürel mirasın kritik önemine vurgu yapmaktadır” denmekte ve somut olmayan kültürel miras “topluluklara anlam sağlayan, dünyayı ve bizim onu nasıl şekillendirdiğimizi açıklayan kültürel ifadeler, uygulamalar, ve bilgi sistemleri” olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2013). Açıklamada somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınmaya etkisi hakkında ise şunlar söylenmiştir:

2003 Sözleşmesi, diyalog, fikirler ve işbirliği için önemli ve devam eden bir ortam sağlar. Tüm topluluklar ve onların bilgelikleri diğer kalkınma yaklaşımlarıyla eşit düzeyde olduğu güçlendirici bir platform sunar. Sözleşmenin insan hakları ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı bu çerçeveye güç verir.

Somut olmayan kültürel mirası sürdürülebilir kalkınma hakkında bugün gerçekleşen tartışmalara, politikalara, programlara ve stratejilere entegre etmek acil durumdur. (Sürdürülebilir Kalkınmanın) her boyutu somut olmayan kültürel miras perspektifinden değerlendirilebilir – ki serginin anlattığı örnekler bunu göstermektedir. Aynı zamanda sergi bize dünyanın farklı yerlerinde toplulukların su gibi kıt doğal kaynakları idare etmek ve komşular arasında doğabilecek farklılıklara arabuluculuk etmek için sosyal kurumlar oluşturduğunu hatırlatmaktadır (UNESCO, 2013).

Yine Türkiye'nin desteğiyle gerçekleşen bir diğer etkinlik, SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi açısından dönemi itibarıyla düzenlenen en önemli toplantılardan biridir. “Ulusal Düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Uzmanlar Toplantısı” başlıklı toplantı 2014 yılı sonunda İstanbul'da

⁶⁹ Anılan sergiye Türkiye'nin sağladığı katkı UNESCO Türkiye Millî Komisyonu kaynaklarından sağlanmıştır.

gerçekleşmiştir. Toplantı UNESCO'nun sürdürülebilir kalkınma ile ilgili SOKÜM yaklaşımını Sözleşme'nin Uygulama Yönergesine ayrı bir başlık altında eklemeye ilişkin Hükûmetlerarası Komite kararının sonucudur. Uluslararası uzmanların katılımıyla Uygulama Yönergesine eklenecek taslak maddeler üzerinde çalışılmış ve toplantı sonucunda kabul edilen taslak Hükûmetlerarası Komite'nin 2014 yılında gerçekleşen oturumunda benimsenmiştir. Bu düzenlemeler Sözleşme'nin Genel Kurulu'nun kararı sonrasında Uygulama Yönergesine eklenecektir⁷⁰. Uygulama Yönergesine eklenmek üzere hazırlanan taslakta genel olarak devletlerin hem sürdürülebilir kalkınma hem koruma için gerekli adımları atmaya yönelik yükümlülükleri sağlamaştırılmış, sürdürülebilir kalkınmayla ilişkilendirilen her başlık için araştırma, mevzuat ve politikaların oluşturulmasına yer verilmiştir. Taslak yönergede ayrı başlık altında değinilen konular şunlardır: gıda güvenliği, sağlık hizmetleri, temiz su ve sürdürülebilir su kullanımı, herkes için eğitim, sosyal kohezyon, toplumsal cinsiyet eşitliği, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, doğal afet ve iklim değişikliğine topluluk temelli esneklik, üretken istihdam ve insana yaraşır iş, turizm yoluyla edinilenler dâhil gelir elde etmek ve geçim sağlamak, uyuşmazlıkların önlenmesi ve giderilmesi, barış ve güvenliğin korunması. Taslakta ayrıca somut olmayan mirasın korunmasına yönelik sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili olarak ortaya çıkması muhtemel bazı sorunlara da yer verilmiş, mirası bağlamından koparma, değer kaybı, ticarileştirme, sürdürülebilir olmayan turizm politikalarının engellenmesine yönelik tedbir alınmasına işaret edilmiştir (UNESCO, 2014, s. 2-7). Diğer yandan konu bazında farklılaştırılmış önlem, politika ya da çalışmalar odaklı bilgiye yer vermemiş daha ziyade genel bir çerçeve çizmekle sınırlı kalmıştır. Hükûmetlerarası Komitenin görüşleri ve bahse konu uzman toplantısında yürütülen istişareleri dikkate alarak revize edilen ve geliştirilen metin Komitenin sonraki toplantılarında görüşülmüş ve Genel Kurulun onayına sunulmak üzere gündemine eklenmiştir.

2014 yılında ayrıca UNESCO Somut Olmayan Miras Birimi aracılığıyla düzenlenen bazı kapasite geliştirme çalışmaları sürdürülebilir kalkınma ile bağlantılı olarak düzenlenmiştir. Etiyopya⁷² ve Mozambik'te toplam üç⁷³ kapasite geliştirme çalışmayı ulusal istişarelerle uzmanları bu alanda güçlendirmeye yönelik olmuştur. Yine 2014'te Norveç'te

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu , 2014)

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu , 2014)

⁷² Etiyopya'da Sürdürülebilir Kalkınma için SOKÜM'ün Korunmasına Yönelik Kapasite Güçlendirme Ulusal Konsültasyonu başlığıyla düzenlenmiştir.

⁷³ Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması İçin Ulusal Stratejiye Doğru başlığıyla düzenlenmiştir.

“Doğal ve Kültürel Mirası Sürdürülebilir Kalkınmada Kullanmak – Kalkınma için Sinerji” başlıklı toplantı somut olmayan mirası sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilendirmiştir⁷⁴.

UNESCO dışında SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma arasında ilişki kuran bir uluslararası organizasyonlar arasında BM Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) ve BM Dünya Telif Hakları Örgütü'nün (WIPO) çalışmaları olduğunu da burada kısaca not etmek gerekir. Bunlardan UNWTO sürdürülebilir turizm ve şehirleşme gibi konular üzerinde, WIPO ise geleneksel bilgi üzerinde SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini çalışmaktadır.

Yukarıda anlatılan bütün çalışmalar, SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisinin son yıllarda kabul görmeye başladığının bir göstergesi sayılabilir. Diğer yandan tartışmaların çoğunun konun genel hatları üzerinde ve farkındalığı artıran toplantılar olduğu da söylenebilir. Bu anlamda gelecek dönemde eyleme yönelik değerlendirmeler gerekli olacak gibi görünmektedir. Nitekim UNESCO'nun iç denetiminden sorumlu birimi IOS (International Oversight Service) 2003 Sözleşmesi ile ilgili raporunda benzer bir bulguya tavsiyeleri arasında yer vermiştir. 2013 yılı Ekim ayında yayınlanan raporda genel olarak şu bulguya yer verilmiştir:

...Sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan kültürel mirası arasındaki bağlantı genelde önemli görülse de, bu bağlantının doğasını açıklamak, hem sürdürülebilir kalkınma hem de somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilmesi için potansiyelini tanımlamak, kalkınma sürdürülebilir olmazsa somut olmayan kültürel miras açısından ne gibi riskler taşır sorusuna cevap vermek s üzerinde çalışılması gereken konulardır (UNESCO IOS, 2013, s. 8-11).

Rapor, 2003 Sözleşmesi ve gelecek çalışmaları için toplam 24 tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiyelerden dördü doğrudan sürdürülebilir kalkınma ilişkisiyle alakalı olup yukarıda yer verilen bulguya işaret etmektedir. Bu dört tavsiye şunlardır:

Tavsiye 2: politika, mevzuat, koruma planları ve sürdürülebilir kalkınma planlarına topluluk ve STK katılımının artırılmasını teşvik etmek

Tavsiye 3: Kültürle ilgili olmayan mevzuat ve politikalar ile somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili diğer çalışmalara somut olmayan mirasın entegre edilmesi için sürdürülebilir kalkınma uzmanları ile işbirliğini artırmak

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?meeting_id=00420

Tavsiye 5: Kültürel olmayan mevzuat ve politikalar ile somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili diğer çalışmalara somut olmayan mirasın entegre edilmesi için taraf devletlerin desteklenmesinde sürdürülebilir kalkınma uzmanlarıyla işbirliği yapmak

Tavsiye 20: Koruma, politika ve mevzuat geliştirme, sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan kültürel miras, yenilikçi ortaklıklar ve diğer konularda Sözleşme çalışmalarında yenilikçi ve ilginç bilginin enformel paylaşımını güçlendirmek (UNESCO IOS, 2013, s. 11)

IOS'nin tavsiyelerinde yer alan “kültürle ilgili olmayan” mevzuat ve politikalara somut olmayan kültürün entegre edilmesinin bir diğer boyutu, SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınmaya etkisine getirilen eleştirilerle ilgilidir. IOS'nin tavsiyelerinde yer bulan ifadenin somut olmayan mirasın daha iyi anlaşılmasına duyulan ihtiyaca işaret ettiği söylenebilir. SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınmayla ilişkili olduğu son yıllarda kabul görse de bu ilişkiye getirilen eleştiriler hâlen yaygındır. Bu anlamda SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınma ile çatışan yanları bulunduğu da savunulmaktadır.

3.4.4. SOKÜM'ün Sürdürülebilir Kalkınmaya Ektisine Eleştiriler

Çatışan yanlarla ilgili temel sav yaklaşık yirmi yıl önce *Yaratıcı Çeşitliliğimiz* başlıklı raporda not edilenlere yakındır. Sürdürülebilir kalkınmaya olumlu ve olumsuz ekti eden SOKÜM unsurları olduğu, unsurların her zaman, düşünüldüğü gibi kalkınmaya yardımcı olmadığı söylenmektedir. Bazı “geri kalmış” davranışların geleneklerle perçinlendiği; sağlık koşulları, temiz su kaynakları ya da toplumsal roller açısından olumsuz etki yapan geleneklerden vazgeçilmemesi nedeniyle sürdürülebilir kalkınmanın yolunun tıkanıp belirlenmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Sözleşme “sadece uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan” mirasları dikkate almaktadır (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2003). Yani Sözleşme'nin teşvik ettiği hiçbir miras kural olarak sürdürülebilir kalkınmanın önünde engel teşkil etmeyecektir. Sözleşme UNESCO'nun kuruluş ruhuna uygun olarak barışçıl, uluslararası işbirliğine dayalı yöntemler uygulamaktadır ve bir anlamda “insanlığın somut olmayan miraslarını temsil edecek” nitelikte iyi korunmuş örnek olacak mirasları teşvik etmektedir. Ayrıca, Sözleşmenin sağladığı deneyimle topluluklara uygun politikaların nasıl oluşturulacağı hakkında fikir edinilebilir. Dolayısıyla Sözleşme'nin değerleriyle sürdürülebilir kalkınma

arasında böyle bir çatışmanın var olduğunu söylemek doğru olmaz. Bu sav, SOKÜM kavramı ve Sözleşmenin ruhunun tüm kesimlerce yeteri düzeyde anlaşılmadığına işaret etmektedir.

SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi genel anlamda kültürü anlatmaya iyi bir örnek olarak işlenmiştir. SOKÜM'e getirilen eleştirilerle genel olarak kültürün sürdürülebilir kalkınmaya entegrasyonuna getirenlere benzerdir. Her eleştiri için aynısı söylenemese de bazı eleştiriler UNESCO'nun ve kültür yaklaşımının iyi tanınmamasından etkilenmektedir.

Bu çıkarım akla ekonomik perspektiften bakıldığında aynı şey UNESCO'nun yaklaşımı için düşünülebilir mi sorusunu getirmektedir. "kültürün yönettiği ve yönlendirdiği" kalkınma ekonomik perspektiften nasıl gözükecektir ya da olası kalkınma modellerinin en basit anlamda ne gibi sonuçları olur? Aşağıda en basit hâliyle, kısa bir özetlemeyle ekonomik bileşenden kültürün kalkınma ile ilişkisine bakılmaya çalışılacaktır.

3.5. Sürdürülebilir Kalkınmanın Yöneticisi Olarak Kültür – Ekonomik Katkı ve Etki

Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili yukarıda anlatılanlardan ve UNESCO'nun sistemli çalışmalarından anlaşılacağı gibi kültür hâlen kalkınma politikalarının "yöneticisi, yönlendiricisi" olarak tüm dünyada kabul görmemektedir. Ancak ekonomik perspektiften bakıldığında bunun çok da şaşırtıcı olmadığı kimi yazarlarca belirtilmiştir (Sacco, Ferilli, & Tavano Blessi, 2014). Yukarıda da ifade edildiği gibi kültürü kalkınmanın önünde engel olarak görenler olmuştur ve bunların arasında ekonomistler olduğunu söylemek de abartılı olmayacaktır. "Politik ekonominin kurucuları kültüre şaşırtıcı derecede az ilgi göstermiştir ve bu tavır ... hâlen yaşamaktadır" (Sacco, Ferilli, & Tavano Blessi, 2014).

Bunun nedeninin en basit şekliyle kültürün ekonomik değerinin ilk bakışta ve kesin olarak ölçülememesi olduğu söylenebilir. Bu durumda kültür ekonomik katma değer üretmiyor olarak nitelendirilebilir. Sonuç olarak kaynak üretmek yerine tek başına mevcut kaynakları tüketen bir faaliyet olarak görülebilir. Kültür kendi ekonomik katkısını üretmediğinden ancak gönüllü olarak aktarılan kaynaklarla var olacaktır ki bu da ya özel

sektörün desteği ya da kamu kaynaklarının aktarımını gerektirir. Sacco vd. (2014) bunu şöyle ifade etmiştir:

... kültürün ekonomik rolüne ekonomik katma değer yaratmak yerine onu “emen” bu nedenle ancak özel sektörün cömertliği ya da kamu kaynaklarının ona harcandığı için var olabilecek bir faaliyet olarak bakılmaktadır (Sacco, Ferilli, & Tavano Blessi, 2014).

Yine de özellikle son dönemde yapılan çalışmalarla belirli bir farkındalık yaratılmış, karar vericilerin de aralarında bulunduğu önemli aktörlerce kültürün büyümeyle ilgili olduğu düşünölmeye başlanmıştır. Kültürün kalkınmaya etkisi özellikle yerel yönetimlerde önemli görölmeye başlanmış, turizm geliri ve kültür sanat faaliyetleri kültürün artı değeri olarak öne çıkmıştır. Belli ekonomik teoriler de ortaya atılmıştır. Bu teorilerin karar vericiler tarafından benimsenmesi ve geniş kabul görmesi olasıdır. Benimsenecek teoride olası hatanın uygulamada sonuçları olacaktır. Bu nedenle teorilerin üzerinde kısaca durulması faydalı olacaktır. Burada yaklaşımlardan teknik olarak bahsedilmeyecek; ancak bunların temel fikirleri anlatılmaya çalışılacaktır.

Kültürün ekonomiye katkısı nedir sorusuna verilecek farklı cevaplar olabilir. Bunlardan biri, kültür ürünlerinin doğrudan ekonomik değer yaratmasıdır. Yani kültür yaratıcılığın kaynağı olarak yenilikçiliğe yol açabilir, bu ise yeni üretimler ve çözümlerle kaynak oluşturabilir. “Yaratıcı sektör” ya da “yaratıcı endüstriler”in “üreticileri”nin yaşadıkları bölgelerde ekonomik etkisi olabilir. Kültürün çeşitliliği ve yaratıcılığı aynı zamanda “üründe farklılaşmaya” (Verganti, 2009) ve rekabete de katkısı olabilir. Kültürel çeşitliliğe sahip olan, olmayana kıyasla ürün çeşitliliğine sahip olacak, diğerlerinden farklılaşarak öne çıkacak, rekabet gücünün artması söz konusu olabilecektir.

İkinci cevap kültürün etki ettiği değerler, kimlik duygusu gibi faktörlerin tercihlerin şekillenmesine yaptığı etkidir. Bazı ekonomistlerce insanların tercihleri yoksulluk ve kalkınma yaklaşımlarıyla bir arada değerlendirilmiştir. Yoksulluk deneyim ve bilgi eksikliğine yol açar. Bu eksiklik de insanların hayatlarını nasıl şekillendireceklerine karar verirken ya da daha iyi yaşam standartlarına ulaşmaya çalışırken yeterli kaynak ve araçlara sahip olmamasıyla sonuçlanır. Kültürel olarak zengin toplumların araç ve kaynakları daha fazla olacaktır. İnsanların refah düzeyi buna bağlı olarak yükselecektir. Kültür, halkların

kendi karakteristik özelliklerine uygun olarak ve bunlardan güç alarak gelişmesine; kültürel hayata katılarak sosyal anlamda da refah düzeyinin artmasına yardımcı olacaktır.

Bu cevaplara getirilen eleştiriler konunun farklı yanlarına dikkat çekmektedir. İlk olarak yaratıcı ekonomilerin bölgelere ekonomik katkı sağladığı düşüncesinin benimsenmesiyle yöneticilerin bölgelerine yaratıcıları çekmeye yönelik politika ve araçların geliştirilmesini beraberinde getirebilir. Politikaların belirlenebilmesi yaratıcı sektör tanımlanmalı, yaratıcıların kim olduğunu, kriterlerini belirlemelidir. Ekonomik katma değeri hedefleyen bir teorinin bu soruya “ekonomik olarak fazla katkı yapanlar” olarak cevap vermesi olasıdır. En fazla ekonomik katma değeri yaratanların yaratıcı olarak tanımlanmasının çelişkisi kolaylıkla görülebilir. Bu yaklaşım “yaratımın” ekonomik olarak değerlendirmesine yol açar. Sanatsal üretimler ve her tür kültürel ifade ekonomik faydası üzerinden yorumlanabilir. Kalitesi, standartları, bakış açısı ne olursa olsun her tür faaliyet ekonomik fayda getirdiği sürece “yaratıcı” olarak tanımlanabilir. Kültürün ve kültürü yaşatan toplumun sürdürülebilir kalkınma potansiyeli böylece olumsuz etkilenir. Çeşitlilikte yaşanan değişme ile “ürün farklılaşması” ve rekabet gücünde sağlanan katkı da kaybolabilir.

Kültürün rekabet gücüne katkısı ve ekonomik değer yaratması bakış açısıyla yürütülen projelere özellikle kentlerde rastlanması olasıdır. Yaklaşım kentlerde uygulandığında “bağlamdan koparma” da yukarıdaki olasılıklara eklenebilir. Sacco et al. , buna örnek olarak Abu Dabi’nin Saadiyat Adasını göstermiştir. Saadiyat Adası’nda büyük bir “kültürel bölge” yaratmak üzere kapsamlı bir proje yürütülmüştür. Proje kapsamında bölgede Louvre Abu Dhabi ve Guggenheim Abu Dhabi gibi müzelerin kurulduğu “Saadiyat Kültürel Bölgesi” internet sayfasında şöyle anlatılmaktadır:

Başarılı şehir mümkün olduğu kadar fazla insanın ihtiyaçları yönünde ve isteklerine göre tercih yapabileceği yerdir... Saadiyat Adasında bir bölge bütünüyle kültür ve sanata ayrılmıştır... Saadiyat Kültürel Bölgesi küresel kültürün canlı tuvali olacak, eşsiz sergiler, kalıcı koleksiyonlar, üretimler ve performanslarla yerel, bölgesel ve uluslararası ziyaretçileri çekecektir (Saadiyat Cultural District).

Projenin yerel sosyal doku ve kültürle bağlantısının olup olmadığı görülmemektedir.

Kültürün kişisel kapasitelerin geliştirilmesi ve sosyal refahı artırıcı etkisi üzerinden düşünüldüğünde ise yapılacak planlamaların benzer bir riski olabilir. Bu defa bireysel motivasyon, katılım, sosyal kalkınmaya katkı sağlayan her tür faaliyet içeriğine bakılmaksızın kültürel olarak değerlendirilebilir. Yani kültür sosyal adalet, katılım, refaha katkısı üzerinden değerlendirilir. Sayılanların toplum ve sürdürülebilir kalkınma açısından gerekli, önemli olduğu doğrudur. Getirilen eleştiri de “yalnızca” bunlar baz alınarak oluşturulacak politikaların, yalnızca ekonomik katma değer baz alınarak oluşturulacak politikalarla benzer tehlikeleri olduğudur.

4. BÖLÜM

UNESCO, KÜLTÜR, SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA – FİKİRLER ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada UNESCO ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili temel fikirler onları ortaya çıkaran süreçler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. UNESCO, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında “herkesin” ihtiyaçlarıyla ortaya çıkan bir kuruluş olarak görünmektedir. Savaşın doğurduğu ihtiyaçlar ve o ana kadar geliştirilen yaklaşımların barışı sağlamak için yeterli olmadığı görülmüştür. Ortaya çıkan yeni yaklaşım ve yöntemlere duyulan ihtiyaç UNESCO'nun kuruluşuna yol açmıştır. 20. yüzyılın başlarında en “aydın”, “medenî” ve refah düzeyi yüksek toplumların savaşa girmesi barış sağlanmasına yönelik yaklaşımların gözden geçirilmesine neden olmuştur. Barışı sağlamaya yönelik çabaların herkesi kapsamaması gerektiği anlaşılmıştır. Savaşın yarattığı yıkımdan sonra devletlerin halklarına yardım sağlaması gerekmiş, bu defa yaşanan savaşın tüm dünyayı etkilemesi tüm dünyanın yardım için çalışmasına katkı sağlamıştır. Yine de UNESCO'yu anlatmak için bu çıkarımdan fazlası, o günün koşulları ve yaratıcılarının ifadelerine bakmak gerekir. Bu çalışmada bu nedenle toplantı belgeleri, konuşmalar ve raporlara sıkça yer verilmiştir.

Kuruluşu da dâhil olmak üzere UNESCO'nun üretimlerinde “diyalog”, “anlayış (karşıdakini anlamak)”, “işbirliği”, “herkes için” eylem, “kapsayıcılık” ifadelerine ne kadar sık rastlandığı dikkat çekmektedir. Bu, kuruluş süreciyle birlikte değerlendirildiğinde UNESCO idealleri hakkında fikir verir.

UNESCO, kuruluşundan itibaren hiçbir devleti dışarıda bırakmama yaklaşımı benimsemiştir. BM üyesi olmayan devletlerin üyeliğine izin veren teşkilatlanma ve kuruluş mevzuatının kabulü bunun bir göstergesi sayılabilir. Karar mekanizmaları, süreçler ve

yükümlülüklerin neredeyse hepsi uluslararası işbirliği ruhuna dayanır. Devletler üzerinde yaptırımı olmadığı için eleştirilen UNESCO süreçlerinin altında yatan insanların ve halkların kendi geleceklerini belirleme fikridir. Bu anlamda UNESCO bir bakıma, insanların, halkların, uzmanların, devletlerin, hatta diğer uluslararası organizasyonların kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanacakları ve faydalanabilecekleri bilgiyi üretmeye çalışmaktadır. Bu bilginin kullanımından sağlanan deneyim, UNESCO'ya aktarılarak başkalarının kullanımına açılmaktadır. “Fikirler laboratuvarı” olma düşüncesi, entelektüel işbirliği yaklaşımının sonucudur. Yani UNESCO hazır çözümler sunmak yerine insanların kendi çözümlerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ülkelerde şubelerini açmak yerine “millî komisyonları” tercih etmesinin bir nedenin bu olduğu düşünülebilir.

Özetle insan kapasitelerini geliştirmek, insanların karşılıklı anlayışı ve birbirlerini tanımlarıyla düşmanca fikirlerin oluşmasının önüne geçmek, dünyanın karşı karşıya kaldığı sorunlara uluslararası entelektüel işbirliğiyle çözümler aramak ve yeni fikirlerin geliştirilmesine yardımcı olmak UNESCO'nun odağında görünmektedir.

UNESCO'nun faaliyet alanları arasında, bir anlamda, en fazla kültüre yarar sağladığı düşünülebilir. Kültürün hâlâ tartışmalı olan tanımları ve dinamik yapısı etkilerinin görünmesini zorlaştırmaktadır. Diğer yandan kültürü sınırlamaya yönelik çabaların kültüre olumsuz etki edebileceği, gelişimini engelleyebileceği ilk bakışta gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan UNESCO'nun kültür çalışmaları kültürün neler yapabileceğini ve ne sonuçlar üretebileceğini kültürü sınırlamadan, katılaştırmadan, kendi doğasını koruyarak göstermeye katkı sağlamıştır.

UNESCO'nun bütüncül yaklaşımı kültüre bakışında da etkilidir. Kültür Sektörü, diğer sektörlerle ilişkili olduğu gibi, kültürün program ve konuları da birbirleriyle yakın ilişkiindedir. Çoğu zaman konularını birbirinden tamamen ayırmak, ayrı değerlendirmek mümkün olamamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, kültür politikaları ve SOKÜM'ün gelişimini gösteren çalışmalar bunun örneğidir.

“Sürdürülebilir kalkınmanın yön vericisi olarak kültür” yaklaşımı da bundan etkilenmektedir. UNESCO'nun yaklaşımı, sonuçta kültürü sürdürülebilir kalkınmanın her

boyutuyla ilgili görmekte, belki de bu nedenle sürdürülebilir kalkınmanın dördüncü bileşeni olarak göstermektedir.

UNESCO fikrinin incelenmesinde olduğu gibi kültür ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi de bir sürecin sonucudur. UNESCO'nun bugün savunduğu yaklaşım, geçmişte üretilen fikirler üzerine kurulu görünmektedir ve dolayısıyla bugünkü yaklaşımı anlamak için ilk fikrin ve süreçlerin incelenmesi faydalı olmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma ve kültür ilişkisi konusunda UNESCO süreçlerinin çıktıları üç temel fikir altında gruplandırılabilir. Birincisi, tek başına ekonomik kalkınmanın yeterli olmayacağıdır. UNESCO insanî ve “bütüncül ve kapsayıcı” bir kalkınmayı savunmaktadır. Yani kalkınma dünya ve insan gelişimiyle sağlanmalı, herkesi kapsamalıdır. Bu fikir günümüzde benimsenmiştir. UNESCO'nun bütüncül ve kapsayıcı kalkınma yaklaşımını, dünyada kabul gördüğü yıllardan önce, 1970'li yıllardan başlayarak dile getirmiş olması önemlidir. Bu anlamda 1970'lerden başlayarak gelişen “kültürel kalkınma” fikri sosyal ve çevresel faktörleri bir boyutuyla kapsıyor görünmektedir.

UNESCO, bütüncül ve kapsayıcı kalkınma fikrinden yola çıkarak, kalkınmanın insanlar ve bölgelerin özellikleri ve farklılıklarını dikkate alınarak planlanması gerektiğini ifade etmiştir ki bu fikir, 20. Yüzyılın sonunda yaratılan hedeflerin 2015 yılında yeniden gözden geçirilmesinin nedenleri arasındadır.

UNESCO son olarak kültürün ekonomik girdi yaratmadığının doğru olmadığını ifade etmiş, sessiz çocuğunun başarılarını ortaya koyacak verinin yaratımını teşvik etmiştir. Kültürün ekonomik girdi ürettiği savı için verilen bazı örnekler şunlardır: yoksulluğun ortadan kaldırılması için kaynak olduğu, “yaratıcı ürünleri” ortaya çıkardığı, ulusal ekonomileri “güçlendireceği, çeşitlendireceği ve genişleteceği” ve böylece eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağı, “sürdürülebilir kültür turizmi”nin ve kültürle turizm arasındaki ilişkinin kapsayıcı ekonomik büyüme için fırsat olduğu, “inovasyon”un kısıtlı kaynaklarla yeni çözümler üretmek için gerekli olduğu ve kültürün inovasyon kaynağı olduğu. Ancak UNESCO'nun son dönemki çabalarına ve ortaya çıkardığı verilere

rağmen⁷⁵ gerçekten de kültürün ekonomik katkısını anlatacak, ölçecek ya da yorumlayacak yeterli çalışma ve veri bulunmadığı söylenebilir.

2015 Sonrası Kalkınma Gündeminde gelinen aşama da veri eksikliğinin göstergesidir. UNESCO'nun kültürün ekonomik katkısına yönelik söylemi, uluslararası topluma kültürün sürdürülebilir kalkınmanın dördüncü bileşeni olduğunu kanıtlayacak güçte gerekçeler sunamamıştır. Uluslararası toplumda yaşanan gelişmeler sonrasında son dönemde UNESCO'nun kültürü dördüncü bileşen olarak önermede ısrarcı olmadığı UNESCO yöneticilerinin konuşmalarında gözlemlenebilir⁷⁶. Gelecek tartışmaların temelini oluşturan *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açık Çalışma Grubunun* oluşturduğu raporda belirlenen ve kabul edilen 17 hedef arasında tek başına kültüre ayırdığı hedef bulunmamaktadır⁷⁷. Diğer yandan sayılan hedeflerin eğitim, gıda, istihdam ve ekonomik büyüme, şehirler, üretim ve tüketim yöntemleri için düzenlenenlerinde açıkça kültüre yer verilmiştir. Bu başlıklar altında “dünyanın doğal ve kültürel miraslarının korunması”, “yerel kültürleri ve ürünleri teşvik eden ve iş imkânı yaratan sürdürülebilir turizmin sürdürülebilir kalkınmaya etkisinin ölçülmesi için araçların geliştirilmesi ve uygulanması”, “barış kültürünü teşvik edecek ve kültürel çeşitliliği, kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısını takdir edecek bilgi ve becerilerin tüm öğrenenlere sağlanması” yer bulmuştur. Bunlara ek olarak, genetik kaynaklar ve onlarla ilgili geleneksel bilgiyle edinilen faydanın eşit dağıtımına değinilmiş ve geleneksel bilgiye uluslararası tanıma sağlanmıştır.

Kültürün her boyutuyla sürdürülebilir kalkınmaya etkilerine yönelik veri ve bilgi sağlayacak çalışmaların yürütülmesine, *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açık Çalışma Grubunun Raporunda* da çeşitli şekillerde işaret edilmektedir. Sürdürülebilir turizm ve şehirler, geleneksel bilgi, yaratıcı ekonomilerin etkilerine ilişkin veri ve modellerin geliştirilmesi öne çıkan konulardır.

Bu durumda kültürün yeterli birikim olmadan kalkınma planlarında kullanılmasının tehlikeleri hakkındaki eleştiri haklı bir eleştiri olabilir. Ancak dikkat edilmesi gereken bu

⁷⁵ Örneğin, 2013 Yaratıcı Ekonomi Raporu Özel Sayısı, CDIS (Kalkınma İçin Kültür Göstergeleri).

⁷⁶ Örneğin bakınız: (UNESCO, 2015) (UNESCO, 2015) (UNESCO, 2015)

⁷⁷ Belirlenen hedeflerin temel konuları şöyle sıralanabilir: yoksulluk, gıda, sağlık, eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, su, enerji, ekonomik büyüme ve istihdam, endüstri ve inovasyon, ülkeler içinde ve arasında eşitsizlikler, şehirler, üretim ve tüketim yöntemleri, iklim değişimi, okyanuslar, biyoçeşitlilik ve çevre, sosyal adalet, küresel ortaklıklar.

tehlikelerin kültüre yönelik olduğudur. Hatalı plan ve politikaların zarar vereceği kültürel öğelerdir. Dolayısıyla tehlikelerin bertaraf edilmesi için kültürel bilgi ve deneyime ihtiyaç olacaktır. Kültürün ekonomik değer üzerinden değerlendirilmesinin önüne geçmek için kültürün daha iyi anlaşılması bir yöntem olabilir. Bu da UNESCO'nun uzmanlığıyla destek olabileceği bir konudur.

Benzer bir yaklaşım somut olmayan mirasla ilgili de benimsenebilir. SOKÜM'e getirilen temel eleştirisi bazı unsurlarının ekonomik ve hatta sosyal kalkınmaya engel olduğudur. Geleneklerin kalkınmaya koyduğu "bariyer" ve kalkınma projelerinin insanlara sunduğu "değiştirilmesi gerekenler listesi" (Singh, 1999) bir arada değerlendirilmelidir. Singh'in de ifade ettiği gibi " kimi bölgelerde yerel kültür belirli bireyleri ve grupları diğerlerinin hizmetinde olacak şekilde biçimlenmiştir"; diğer yandan "çiftçileri topluluklarının yemek istemediği ekinleri yetiştirmeye ikna etmeye çalışmak" başarısız bir kalkınma yaklaşımıdır. Bu bağlamda yerel kültürü, ihtiyaç sahibi insanları bulabilecek ve güven kazanacak kadar iyi anlamak ve saygı duymak önemlidir (Singh, 1999). Yoksullaşmaya yol açan inanışlar ya da geleneklerle karşılaşıldığı durumlarda da geleneğe karşı gelmeyen ve yoksulluğun nedenlerini anlamaya ve ortadan kaldırmaya yönelik yöntemler geliştirilmenin yolları aranabilir. SOKÜM deneyimi bu yaklaşımla aynı çizgide olduğundan faydalı olacaktır. Buna ek olarak, Özünel'in belirttiği gibi "Sözleşme'nin, yaşayan mirasın korunması için katılımcı bir politika benimseyerek merkeze bireyleri ve toplulukları koyması, somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini güçlendirmektedir" (Özünel, 2013). Bireyleri ve toplulukları merkezine koyan yaşayan miras, onların iradesi ve ihtiyaçlarına göre değişecek ve dönüşecektir. Singh'in örneğinde cenaze geleneklerinin etkisiyle yoksullaştığını fark eden çiftçinin bu geleneğe uygun başarılı önlemleri ve uzmanların katkıları, topluluğun dini liderleriyle yerel adetlerin etkileri üzerinde çalışmasıyla sonuçlanmıştır (Singh, 1999).

UNESCO'nun yürüttüğü faaliyetler, sürdürülebilir kalkınmanın dördüncü bileşeni olarak kabul görmesini sağlansa da 2015 sonrası kalkınma gündeminde kültürün konumlandırılmasında etki doğurmuştur. Uluslararası kalkınma gündemi ilk defa kültüre doğrudan değinmektedir. Üzerinde uzlaşıya varılan politik deklarasyon metni kültürün *sürdürülebilir kalkınmanın sağlayıcısı olduğunu* ifade etmektedir. Böylece UNESCO'nun 1982 yılında MUNDIACULT'ta kabul ettiği kültür tanımının metne yansıdığı UNESCO

tarafından not edilmiştir. Bu ise gelecekte kültürün kalkınma gündemine farklı temalar altında katkı ve etki etmesinin yolunu açmaktadır. Deklarasyonda ayrıca kültürler, kültürel çeşitlilik ve kültürlerarası diyalogun önemine yer verilmiştir. Kültürün sürdürülebilir kalkınmaya etkisi ise farklı hedefler altında farklı şekillerde yer almıştır. Örneğin 8. Hedef altında istihdam yaratan sürdürülebilir turizm politikalarının uygulanmasına ve yerel kültür ve ürünlerin teşvikine; ve 12. Hedef altında yine aynı amaçla ölçme araçlarının geliştirilmesine yer verilmiştir. Doğrudan ve dolaylı olarak kültür, 2, 4, 6, 8, 11, 12, 14, 15. Hedeflerle ilgili görülmektedir ve UNESCO gelecek dönemde eylemini bu yönde hazırlamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma gündeminde farklı temalar altında kültüre giriş noktaları olduğu görülürse de belirlenen her hedef için çalışan pek çok BM kuruluşu bulunduğundan UNESCO'nun avantajlı olduğu alanlar sorgulanabilir⁷⁸. UNESCO'nun en büyük avantajı yıllardır süren kültür çalışmaları ve bu alanda Birleşmiş Milletler sistemindeki açık liderliğidir. UNESCO üye devletlerdeki ağırları, kültür koruma alanındaki ünü, uzman kurum ve enstitüleri, kültürün ölçülmesindeki kapasitesi ile öne çıktığını vurgulamaktadır. Ancak yine burada da vurgulanan kültürün etki ve katkısının tam olarak anlaşılması için ölçme değerlendirmeye duyulan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç UNESCO için hem bir güçlük hem de fırsat olarak yorumlanabilir.

Bu açıdan şu ana kadar kültürün ekonomik ve diğer boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınmaya katkısına ilişkin veri sağlayan hiçbir çalışma yapılmadığını söylemek de doğru olmayacaktır. UNESCO'nun kısa adı CDIS olan "Kültür ve Kalkınma Göstergeleri Suiiti" metodolojisi bu amaç için üretilmiştir. 2009- 2013 yılları arasında yürütülen proje ile ortaya çıkan CDIS ulusal düzeyde kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısını ölçmek ve kültürü kalkınma strateji ve planlarına dâhil edebilmek üzere 22 göstergenin geliştirilmesini sağlamıştır. Bu metodoloji 11⁷⁹ ülkede uygulanmıştır ve gelecekte uygulanmak üzere beş ülke başvuruda bulunmuştur. CDIS 7 temel boyutta veri değerlendirmesi yapmaktadır: ekonomi, eğitim, yönetim, sosyal katılım, toplumsal cinsiyet eşitliği, iletişim ve miras. İnternet sitesinde "kültürün sürdürülebilir kalkınmaya etki

⁷⁸ Örneğin BM kuruluşlarından Dünya Turizm Örgütü'nün, kültüre doğrudan atıf yapan sürdürülebilir turizmle ilişkili hedef açısından faal olacağı açıktır.

⁷⁹ Bosna Hersek, Burkina Faso, Ekvator Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Gana, Hırvatistan, Kamboçya, Karadağ, Kolombiya, Mısır, Moldova, Peru, Sırbistan, Svaziland, Uruguay, Vietnam.

ettiğini bilmek bir şeydir; bunu nasıl yaptığını bilmek ise CDIS'in rolüdür" ifadesiyle tanıtılan bu çalışma, UNESCO tarafından sürdürülebilir kalkınma ve kültür alanında yapılan katkılar arasında gösterilmektedir. (UNESCO , 2015)

Yine, UNESCO'nun Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ortaklığında bölgesel ve ulusal düzeyde yaptığı çalışmalar kültürün etkisini altı alanda araştırmıştır: kültür ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, kültür ve eğitim, kültür ve toplumsal cinsiyet eşitliği, kültür ve sürdürülebilir şehirler ve kentleşme, kültür ve çevre ve iklim değişikliği, kültür ve dâhil etme, uzlaşma. Bu başlıklar ülke düzeyinde yapılan danışmalara da dayandığından ve gelecek çalışmalar için önem taşımaktadır. Ayrıca UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün (UIS) gelecek dönem programına kültürün katkısının ölçülmesini hedef alan faaliyetlerin dâhil edilmesi öngörülmektedir. UNESCO'nun 2016-2017 yılları için program taslağını içeren ve UNESCO 38. Genel Konferansında kabul edilecek olan program, UIS için belirlediği 4 temel eylem alanından birini kültürel istatistiklere ayırmakta, bu kapsamda kaynak ve göstergelerin artırılmasının yanı sıra kültürel istatistikleri oluşturma ve veri toplamada uzmanlaşan ulusal istatistikçilerin sayısının artırılmasına da yer vermektedir. UNESCO'nun gelecek dönemde başta veri üretimi olmak üzere kültürün her boyutuyla sürdürülebilir kalkınmaya etkisi üzerinde yoğunlaşmaya, çalışmaya devam edeceği açıktır.

UNESCO kültür alanındaki deneyimi, BM sistemi içindeki konumu ve sürdürülebilir kalkınmanın farklı alanlarındaki teknik uzmanlığı ile sürdürülebilir kalkınma birlikteliğini değerlendiren görece yeni araştırmaların yöntemi, içeriği ve genel perspektifi gibi konularda rehber olabilir.

Bu çerçevede özellikle gelecekte sürdürülebilir kalkınma ve kültür arasında nasıl bir ilişki olduğu hakkında veri sağlamak, sürdürülebilir kalkınma ve kültür arasındaki bağlantının varlığı ve politika ve uygulamalarla nasıl geliştirilebileceğini göstermek UNESCO'ya düşen rol olarak kabul edilmelidir.

Bu sayılanları gerçekleştirebilmek içinse sektör içinde ve sektörlerarası etkileşimin güçlendirilmesi faydalı olabilir. Zira beyan ve belgelerinde "sağlayıcı ve yön verici" olma

vurgusu ortak olsa da bu iki kavramın neye işaret ettiği ve ağırlıkları arasında net ve somut bir stratejinin bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

UNESCO çalışmaları, terminolojisi ve yaklaşımına aşina olmayanların tek başına sürdürülebilir kalkınma perspektifinden bu savı anlamasına imkan verecek düzeyde somut ve belirli bir stratejinin ortaya konması, yine Kültür Sektörü dışında kalan sektörlerce bu ilişkinin ortak çalışılması farklı çevrelerde UNESCO savının anlaşılması için önemli olabilecektir.

Özetle bu çalışmada, UNESCO'yu kuran fikir, UNESCO'nun öncülleri ve kuruluşu, süreçler ve insanlar üzerinden anlatılmış, sürdürülebilir kalkınmanın ortaya çıkışı ve UNESCO'da sürdürülebilir kalkınma – kültür ilişkisini anlatan faaliyetler üzerinde durulmuş, UNESCO'nun sürdürülebilir kalkınmanın yön vericisi olarak kültür savı incelenmiştir. Kültür Sektörünün bütüncüllüğü içinde SOKÜM ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi farklı yönleriyle ele alınmıştır. Son olarak da tüm bu anlatılanlar hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Kültür ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi üzerinde mevcut kaynakların azlığı göz önünde tutularak, pek çok veri ve tarihî gelişmeye kısaca değinilmeye ve konunun ileride çalışılmasına yardımcı olabilecek kaynaklara yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın, gündemde kalmaya devam edecek ve farklı disiplinlerce çalışılmasına ihtiyaç duyulan bu konunun anlaşılmasına ve gelecek çalışmalara katkı sağlaması temenni edilmektedir.

KAYNAKLAR

1. T.C. Resmî Gazete. (1946, May 25). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesi. T.C. Resmî Gazete . Ankara: T.C. Resmî Gazete.
2. Oğuz, M. Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras. Millî Folklor , 5-13.
3. Birleşmiş Milletler. (2013, Agustos 5). A/68/266. Culture and Development, Report of the Director General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization , 8. New York.
4. Özünel, E. Ö. (2013). “Yeni Miras”lar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri. Millî Folklor , 14-30.
5. T.C. Resmi Gazete. Silâhlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına dair Sözleşme. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu : <http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmiras/Laheey.pdf> adresinden alınmıştır.
6. UNESCO. Haziran 26, 2015 tarihinde http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13649&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html adresinden alındı
7. UNESCO. (1948, September 2). UNESCO Executive Board -Interim Report Concerning the Documentation of the Conferenece of Allied Ministers of Education (CAME)). 9 EX/12 . Paris: UNESCO.

8. UNESCO. (2013, Ekim 10). UNESCO Intangible Cultural Heritage. Eylül 13, 2015 tarihinde Intangible Cultural Heritage: a virtual exhibition: <http://www.unesco.org/new/en/media-services/in-focus-articles/intangible-cultural-heritage-for-sustainable-development/> adresinden alındı
9. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Declaration of Guiding Principles on the Use of Satellite Broadcasting for the Free Flow of Information, the Spread of Education and Greater Cultural Exchange: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17518&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
10. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Agreement on the Importation of Educational, Scientific and Cultural Materials, with Annexes A to E and Protocol annexed 1950 : http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12074&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
11. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Universal Copyright Convention, with Appendix Declaration relating to Articles XVII and Resolution concerning Article XI 1952: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15381&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
12. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Agreement For Facilitating the International Circulation of Visual and Auditory Materials of an Educational, Scientific and Cultural character with Protocol of Signature: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12064&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
13. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Convention concerning the Exchange of Official Publications and Government Documents between States 1958: <http://portal.unesco.org/en/ev.php->

URL_ID=13036&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır

14. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Declaration of Principles of International Cultural Co-operation: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13147&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
15. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Recommendation on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Export, Import and Transfer of Ownership of Cultural Property : http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13083&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
16. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Multilateral Convention for the Avoidance of Double Taxation of Copyright Royalties, with model bilateral agreement and additional Protocol. 1979: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15218&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
17. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Recommendation for the Protection of Movable Cultural Property: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13137&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
18. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
19. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Universal Copyright Convention as revised at Paris on 24 July 1971, with Appendix Declaration relating to Article

- XVII and Resolution concerning Article XI 1971 :
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15241&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
20. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Convention relating to the Distribution of Programme-Carrying Signals Transmitted by Satellite 1974 :
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13636&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
21. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage: portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13649&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.HTML adresinden alınmıştır
22. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore: portal.unesco.org/eb/ev.php-URL_ID=13141&URL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
23. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Recommendation Concerning the Status of Artist: portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13138&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
24. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images: portal.unesco.org/ev.php-URL_ID=13139&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır

25. UNESCO. UNESCO Legal Instruments. Culture: portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13649&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=471.html adresinden alınmıştır
26. UNESCO. UNESCO Legal Instruments . Convention concerning the International Exchange of Publications 1958: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15395&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden alınmıştır
27. UNESCO Culture for Development Indicators (CDIS). UNESCO . adresinden alınmıştır
28. UNESCO . (2015, September 7). Culture for Development Indicators (CDIS). Eylül 7, 2015 tarihinde <http://en.unesco.org/creativity/cdis/> adresinden alındı
29. UNESCO. (2012). World Heritage and Sustainable Development, The Role of Local Communities in the Management of UNESCO Designated Sites. Kotor: UNESCO.
30. UNESCO. (2015). 197 EX/7 Annex. Paris: UNESCO.
31. UNESCO. (1980). 21 C/Resolutions. Records of the General Conference Twenty-first Session Belgrade, 23 September to 28 October 1980, Volume 1 Resolutions . Paris: UNESCO.
32. UNESCO. (1983). 22 C/94. Proclamation by the United Nations General Assembly of a World Decade for Cultural Development . UNESCO.
33. UNESCO. (1990). 25 C/4. Paris: UNESCO.
34. UNESCO. (2015). 38 C/5 . Paris: UNESCO.

35. UNESCO. (2015). Address by Irina Bokova, Director General of UNESCO, on the Occasion of the Launch of the Final Report on the Post-2015 Dialogues on Culture and Development. DG/2015/051 .
36. UNESCO. (2015). Address by Mr Fredo Perez de Arminan Assistant-Director for Culture of UNESCO, on the occasion of the 3rd International Conference "Culture Policy: the Role of Culture in Sustainable Development". ADG/CLT/2015/24 .
37. UNESCO. (1970). Adress by Mr. Rene Maheu at the opening of the Intergovernmental Conference on the Institutional, Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies. DG/70/11 (s. 4-6). Venedik: UNESCO.
38. UNESCO. Culture for Sustainable Development. <http://en.unesco.org/themes/culture-sustainable-development> adresinden alınmıştır
39. UNESCO. Chengdu International Conference on Intangible Cultural Heritage in Celebration of the Tenth Anniversary of UNESCO's Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Chengdu Recommendations. Chengdu Conference (s. 2). Chengdu: UNESCO.
40. UNESCO. CLT/CRE/DCE/2014/1. The Third UNESCO Forum on Culture and Cultural Industries (s. 2). Floransa: UNESCO.
41. UNESCO. (1982, Kasım). CLT/MD/1. World Conference on Cultural Policies Final Report . Paris: UNESCO.
42. UNESCO. (1998). CLT-98/Conf.210/CLD.19. Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development (s. 7-75). UNESCO.
43. UNESCO. (1945). Conference for the Establishment of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation. Londra: Frederick Priting Co.

44. UNESCO. (1975). Intergovernmental Conference on Cultural Policies in Africa Final Report. Accra: UNESCO.
45. UNESCO. (1972). Intergovernmental Conference on Cultural Policies in Europe. Helsinki: UNESCO.
46. UNESCO. (1970). Intergovernmental Conference on Institutional, Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies Final Report. Venedik: UNESCO.
47. UNESCO IOS. (2013). IOS/EVS/PI/129. Paris: UNESCO.
48. UNESCO. (2013). ITH/13/8.COM/Decisions. Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Eighth Session. Paris: UNESCO.
49. UNESCO. (2014). ITH/14/9.COM/Decisions. Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Ninth Session Decisions. Paris: UNESCO.
50. UNESCO. (2014). ITH/14/EXP/3. Paris: UNESCO.
51. UNESCO. Meetings on intangible cultural heritage (Co-)organized by UNESCO. UNESCO intangible cultural heritage: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/events/expert-meeting-on-safeguarding-intangible-cultural-heritage-and-sustainable-development-at-the-national-level-00454> adresinden alınmıştır
52. UNESCO. (2015). Opening Remarks by Ms Ana Luiza Thompson-Flores, Assistant Director-General of the Bureau of Strategic Planning On the occasion of the seminar on “Sufficiency Economy Philosophy: Culture and Values towards Sustainable Development”.

53. UNESCO. (2014). Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris: UNESCO.
54. UNESCO. (1960). Recommendation Concerning the Most Effective Means of Rendering Museums Accessible to Everyone. Records of the General Conference, 11. Session (s. 125). Paris: UNESCO.
55. UNESCO. (1968). Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property endangered by Public or Private Works. Records of the General Conference, 15. Session (s. 139-145). Paris: UNESCO.
56. UNESCO. (1968). Records of the General Conference Fifteenth Session, Resolutions. 15 C/Resolutions . Paris: UNESCO.
57. UNESCO. (1969). Round-table Meeting on Cultural Policies. Cultural Policy: A Preliminary Study . Monte Carlo, Monako: UNESCO.
58. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. (2003). UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. Eylül 8, 2015 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi: http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/SOKM_KORUNMASI.pdf adresinden alındı
59. UNESCO. (2013). The Hangzhou Declaration Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies. Hangzhou International Conference (s. 4-5). Paris: UNESCO.
60. UNESCO. (2013). The Hangzhou Declaration Placing People at the Heart of Sustainable Development Policies. Paris: UNESCO.
61. United Nations. United Nations Conference on the Human Environment Stockholm, 5-16 June 1972. United Nations.

62. United Nations. United Nations Economic and Social Council. Millenium Development Goals and post-2015 Agenda: <http://www.un.org/en/ecosoc/about/mdg.shtml> adresinden alınmıştır
63. United Nations . (2014). A/C.2/69/L.27. New York: United Nations.
64. United Nations . (1992, Ağustos 12). A/CONF.151/26 (Vol. I) . Rio Declaration on Environment and Development . United Natons.
65. United Nations. (11, Aralık 1987). A/RES/42/187. United Nations.
66. United Nations. (2011). A/RES/65/166. New York: United Nations.
67. United Nations. A/RES/66/208. (s. 2012). New York: United Nations.
68. United Nations. (2014). A/RES/68/223. New York: United Nations.
69. United Nations Archives . United Nations Catalogue, Intellectual Cooperation and International Bureaux Section, 1919-1946 (Sub-Fonds). Ağustos 22, 2015 tarihinde <http://biblio-archive.unog.ch/Detail.aspx?ID=408> adresinden alındı
70. United Nations Conference for Sustainable Development. (2011). The History of Sustainable Development in the United Nations. Eylül 5, 2015 tarihinde Rio+20: <http://www.uncsd2012.org/history.html#sthash.SwjVr1nS.dpuf> adresinden alındı
71. United Nations. Funds, Programmes, Specialized Agencies and Others. Ağustos 16, 2015 tarihinde United Nations: <http://www.un.org/en/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html> adresinden alındı
72. United Nations General Assembly. (2000). United Nations Millenium Declaration. A/RES/55/2 (s. 1-2). New York: United Nations.
73. United Nations General Assembly. (1986). A/RES/41/187. New York: United Nations.

74. United Nations. Millenium Project. What They Are:
<http://www.unmillenniumproject.org/goals/> adresinden alınmıştır
75. United Nations. (2014). Report of the Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals.
76. United Nations. (2014). The Millenium Development Goals Report 2014. New York: United Nations.
77. Zimmern, A. The League and international intellectual co-operation. Problems of Peace (s. 145). Oxford University Press .
78. World Commission on Environment and Development. (1987). Our Common Future. Oxford University Press.
79. Valderrama, F. (1995). A History of UNESCO. Paris: UNESCO.
80. Verganti, R. (2009). Design Driven Innovation: Changing the Rules of Competition by Radically Innovating What Things Mean. Cambridge: Harward University Press.
81. Aikawa, N. (2004). An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Museum International , 137-149.
82. Ahmed, S. F. (2008). Study, An Examination of the Development Path Taken by Small Island Developing States: Jamaica a Case. 19.
83. Arizpe, L. (2007). The cultural politics of intangible cultural heritage . J. Blake içinde, Safeguarding Intangible Cultural Heritage – Challenges and Approaches. uilth Wells: Institute of Art and Law.

84. Banaag, J. (2006). Important dates on intangible heritage at UNESCO . UNESCO Courier , s. 12.
85. Blake, J. (2009). UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage The implications of community involvement in 'safeguarding'. L. Smith, & N. Akagawa içinde, Intangible Cultural Heritage (s. 44-73). New York: Routledge.
86. Bokova, I. (10, Mayıs 2015). Address of the Director General of UNESCO on the occasion of her visit to the Russian Federation Conference on World Culture and Sustainable Development. Moskova, Rusya: UNESCO.
87. Brundtland, G. H. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. United Nations.
88. CAME. AME/A/20a. 1.
89. Capello, H. H. (1970). The Creation of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. International Organization , 24, 1-30.
90. Einstein, A. (2006). The World As I See It. Filiquarian Publishing, LLC.
91. Droit, R.-P. (2005). Humanity in the making Overview of the intellectual history of UNESCO 1945-2005. Paris: UNESCO.
92. Joint Commission of the Council for Education in World Citizenship and the London International Assembly. (1943). Education and the United Nations. Washington D.C.: American Council on Public Affairs.
93. Laqua, D. (2011). Transnational intellectual cooperation, the League of Nations, and the problem of order. Journal of Global History , 6 (2), 223-247.

94. League of Nations. (1921, February). archives.org. Ağustos 22, 2015 tarihinde http://archive.org/stream/firstassemblyofl00worlrich/firstassemblyofl00worlrich_djvu.txt adresinden alındı
95. Özer, Y. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı : www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/folklor.pdf adresinden alınmıştır
96. Opocensky, J. (1949-1950). The Beginnings of UNESCO 1942-1948 Vol. 1. Paris: UNESCO.
97. Pallemarts, M. (1992). International Environmental Law from Stockholm to Rio: Back to the Future? Review of European Community & International Environmental Law , 1 (3), 254-266.
98. Perez de Cuellar, J. (1996). Interview: Javier Perez de Ceullar, former Secretary General of the United Nations, on the meaning of development with a human face. (R. Isar, Röportajı Yapan) UNESCO.
99. Pisani, J. A. (2006, June). Sustainable development – historical roots of the concept. Environmental Sciences , 83-96.
100. Saadiyat Cultural District. (tarih yok). About Saadiyat Cultural District. Eylül 8, 2015 tarihinde <http://www.saadiyatculturaldistrict.ae/en/saadiyat-cultural-district/about/> adresinden alındı
101. Sacco, P., Ferilli, G., & Tavano Blessi, G. (2014). Understanding culture-led local development: A critique of alternative theoretical explanations. Urban Studies, 2806-2821.
102. Singh, R. (1999). Culture - the wild card. Courier .

103. Shaw, G. B. (2015). George Bernard Shaw: The Collected Plays (Illustrated). e-artnow.
104. Spender, S. (1948). Foreword. A. Wingate içinde, Reflections on Our Age. London.
105. Rammer, A. (2015). Intellectual Partnership and Creation of Baltic Cultural Body. Ağustos 23, 2015 tarihinde http://www.kirj.ee/public/trames_pdf/2015/issue_2/Trames-2015-2-109-137.pdf adresinden alındı
106. Renoliet, J.-J. (2007). L'UNESCO oubliée: l'Organisation de Coopération Intellectuelle (1921-1946). UNESCO içinde, 60 ans d'histoire de l'UNESCO Actes du colloque international, Paris 16-18 novembre 2005 (s. 61-66). Paris: UNESCO.
107. Rotsow, W. W. (1978). The World Economy: History and Prospect. Londra: Macmillan.
108. T.C. Resmî Gazete. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme: http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmiras/somut_kulturel_miras.pdf adresinden alınmıştır
109. T.C. Resmî Gazete. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. Kültür Varlıklarının Yasadışı İthal, İhraç Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İle İlgili Sözleşme: www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf adresinden alınmıştır
110. T.C. Resmî Gazete. (1945, Ağustos 24). T.C. Resmî Gazete. Ağustos 16, 2015 tarihinde <http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf> adresinden alındı
111. The precursors. (1985, Ekim). The Courier , s. 6-7.